

NOVAC PODLOŽNIKA BOSANSKIH VLADARA

U radu se razmatraju dva slučaja kovanja novca od podložnika bosanskih vladara. Autor pretragom utvrđuje različitu pravnu praksu pri kovanju novca: uzurpaciju kraljeva prava i ius cudendae monetae dodijeljeno od seniora.

U prvom dijelu obrađen je odavno poznati primjerak novca koji autor pripisuje vojvodi Radiću Sankoviću, uzurpatoru kraljeva prava kovanja novca u vrijeme nakon kralja Tvrtka I. Utvrđena je važna sličnost toga novca s jednim Tvrtkovim bankskim novcem. Autor dokazuje da je kalup za taj Tvrtkov novac prerađen da bi se dobio kalup za novac vojvode Radića na kojemu nalazimo kacigu s „trokutastim” ukrasom kao jednim od heraldičkih simbola te obitelji. Potom se autor bavi sfragistikom i heraldikom roda Sankovića i rješava pitanje njihova cjelovitoga grba koji se sastoji od crvenoga štita s 14 zlatnih kvadrata i cimera u obliku kacige s „trokutastim” ukrasom.

U drugom dijelu rada obrađen je tip novca Đurđa Brankovića. Autor dokazuje da je taj tip novca kovan temeljem ius cudendae monetae koje je taj srpski despot dobio od svoga seniora, bosanskoga kralja Stjepana Tomaša Ostojića. Autor podložnost srpskih despota bosanskoj kruni prati od bana Tvrtka i kneza Lazara i uz pomoć heraldike nepobitno utvrđuje njezinu punu manifestaciju 1407. godine u Lazareva sina despota Stefana Lazarevića. Ta godina označava početak srpske heraldike u zapadnom smislu, a pečat koji je početkom te godine uveo Lazarev sin oslikava nedvojbenu bosansku provenijenciju prvoga pravoga srpskoga – despotovinskoga grba. Taj grb od 1445. godine, uz promjenu osobnih simbola, nastavlja rabiti i despot Đurađ Branković. Temeljem heraldičkih, sfragističkih i numizmatičkih povijesnih podataka, uključujući i analogiju s Đurđevim novcem s grbovima Janka Hunjadija, dokazano je da je despot Đurađ Branković dva tipa svoga novca kovao kao vazal kralja Stjepana Tomaša, poštujući pravilo da je njegov novac, prema ius cudendae monetae, i kako u vezi s tim pravom kaže Rengjeo, „morao biti jednak kraljevskom, samo je velikašu bila dužnost da metne na njegeva svoju oznaku kontrole radi”.

UVOD

Bosanski magnati već u vrijeme kralja Dabiše, a osobito nakon njega, počinju odlučujuće utjecati na unutrašnju i vanjsku politiku, inicirajući proces u kojem njihova moć vremenom samo jača i u kojem sve više i više preuzimaju kraljevska prava i prerogative, svodeći suverena na sebi ravna. Hrvatinići, Hranići - Kosače, Radinovići - Pavlovići, a prije njih još i Sankovići, izdaju povelje prema inozemstvu, prodaju dijelove državnoga teritorija, garantiraju slobodu prolaza i trgovine, sklapaju trgovačke i vojne sporazume, uspostavljaju svoje carine itd. Dosadašnja numizmatička znanost stoji na stanovištu da ti velikaši (*rusaška gospoda*) nisu u svojim državinama (*rusazima*) uzurpirali i kraljevo pravo kovanja novca.

Dubrovački izvori, govoreći o poslovnim transakcijama svojih trgovaca u Bosni, spominju *grossi di Re* ili *denarii regis Bossine*.¹ Ta potreba da se pobliže definira novac

¹ Nilević, Boris, O srednjovjekovnom bosanskom dinaru, *Historijska traganja*, br. 5., Institut za istoriju, Sarajevo, 2010., str. 78.; isto i na str. 128.

kojim se plaća možda upućuje i na nešto više osim toga da je Bosnom optjecao i strani novac, ponajprije dubrovački. Zar se ne bi, kao pandan *dubrovačkom*, domaći novac trebao označiti jednostavnim atributom *bosanski*. Slučajeva takva nazivanja također ima: *grossi bosneci*.² Novac definiran kao *kraljev novac* ili *novac bosanskoga kralja* mogao je stajati nasuprot novca nekoga bosanskog velikaša (ili više njih), a njegovim bi ili njihovim teritorijem dubrovački trgovci također prolazili i tamo djelovali. Ti su velikaši s Dubrovčanima stupali u samostalne državne odnose; nekada su s njima ratovali, a nekada su Republici prodavali svoj teritorij bez dopuštenja bosanskoga kralja. Malo je vjerojatno da bi takvi kraljevi vazali u situaciji općeg opadanja središnje vlasti tražili dopuštenje da iskuju poneku seriju srebrnoga novca.

Rijetki bosanski pisani izvori ne govore o takvim slučajevima. Još nije pronađen neki dokument koji bi izravno potvrđivao postojanje takva novca, ali posredni dokumenti i njihovo tumačenje ostavljaju takvu mogućnost. Ne opisuje li možda dio pisma kralja Stjepana Ostoje Mletačkoj Republici od 2. travnja 1404. takvu situaciju: „*Item promittibus, quod de brevi fieri faciemus monetam nostram, quae accureret per totum nostrum regnum taliter, ...*”³ Ovdje bih naglasio da je manje vjerojatno da kralj najavljuje kovanje svoga novca, a da je vjerojatnije da govori da kraljev novac treba vrijediti za cijelu Kraljevinu, tj. da treba unificirati monetarni sustav. U vrijeme kad se kralj Stjepan Ostoja tim pismom obvezuje Mlečanima, Bosnom je, osim dubrovačkoga novca, optjecao i splitski novac hercega Hrvoja Vukčića Hrvatinića. Nema dokaza da su dubrovački i splitski novac vrijedili samo u pojedinim dijelovima teritorija bosanske države, a da je u drugim dijelovima vrijedio neki drugi novac. Stoga je opravdano pretpostaviti paralelni optjecaj tih novca s novcima nekog od drugih bosanskih magnata, ili više njih, pa možda kovanih i u vrijeme prethodnih vladara koji nisu, koliko je poznato, nametali monetarnu disciplinu. Drugim riječima, Ostojino pismo kao da upozorava na monetarni nered i šarenilo u optjecaju novca u Bosni na kraju 14. i početku 15. stoljeća. Izvornog numizmatičkog materijala takve vrste za sada nemamo, osim dva primjerka novca koji već od 40 godina čekaju determinaciju i atribuciju.

Osim novcem kovanim temeljem suverenoga vladarskoga prava, srednjovjekovna se bosanska numizmatika iskazuje i novcem koji su kovali podložnici bosanskih vladara. Primjerak novca vojvode Radiča Sankovića kovan je na temelju uzurpacije prava na kovanje novca. Drugi primjerak, novac srpskoga despota Đurđa Brankovića, kovan je temeljem uobičajenoga prava dodijeljenog od njegova bosanskoga seniora.

NOVAC RADIČA SANKOVIĆA

Jedan odavno poznat novac

Sergije Dimitrijević u *Starinaru*, XX/1969.⁴ na str. 78.–80. objavio je dva primjerka istoga novca sa zanimljivim simbolom u cimeru. Heraldičku analizu simbola nije

² Šunjić, Marko, Bosna i Venecija (odnosi u XIV. i XV. st.), HKD Napredak, Sarajevo, 1996., str. 386.

³ Truhelka, Ćiro, Državno i sudbeno ustrojstvo Bosne u doba prije Turaka, *Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH*, XIII., Sarajevo, 1901., str. 79.

⁴ Dimitrijević, Sergije, Nova serija novih vrsta srpskog srednjovjekovnog novca, V., *Starinar*, XX/1969, Arheološki institut, Beograd, 1970., str. 59. - 81.

radio (iako je na raspolaganju imao neke starije heraldičke radove, ali ne i Anđelićevu knjigu⁵ koja je tiskana iste godine) pa je novac pripisao „nepoznatom (srpskom) feudalcu”. Isti su primjerci kasnije (2001. godine) objavljeni u dvije knjige.⁶ Ivanišević taj novac opisuje ovako: „Vrsta 50.3 sa predstavom Hrista koji sedi na prestolu na aversu i prikazom šlema sa čelenkom i kotvom (?) na reversu pruža najmanje elemenata za preciznije opredeljenje. Predstava šlema koju nalazimo na ovoj vrsti prvi put se javlja na srpskom novcu, te ne može poslužiti kao oslonac za njeno vezivanje sa drugim emisijama. Jedinu dodirnu tačku predstavlja avers čiji je stil blizak dinaru koji smo opredelili kao kovanje Stefana Musića (?) vrsta 38.2 Sam motiv kotve (?) se javlja na pečatima s kraja XIV veka. Nalazimo ga na pečatima kneza i kasnijeg vojvode Radiča Sankovića iz 1391. i 1399. godine**”.⁷ Dimitrijević ga opisuje ovako: „Šlem okrenut nalevo. Na vrhu ukras trouglastog oblika.”⁸

16 mm
0,57 g

15 mm
0,67 g

Slika 1. Novac Radiča Sankovića

⁵ Anđelić, Pavao, Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo, 1970.

⁶ Ivanišević, dr. Vujadin, Novčarstvo srednjovekovne Srbije, Stubovi kulture, Beograd, 2001., str. 300. vrsta 50.3; Dimitrijević, Sergije (posmrtno), Katalog zbirke srpskog srednjovekovnog novca, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 2001., str. 438., vrsta 356. Noviju literaturu koja je poslužila pri obradi toga novca ustupio mi je pokojni prijatelj Ranko Mandić. Na žalost, moja mu zahvala stiže prekasno. Njegov lik ostaje u lijepom sjećanju.

⁷ Ivanišević, dr. Vujadin, Novčarstvo srednjovekovne Srbije, str. 195.

⁸ Dimitrijević, Sergije (posmrtno), Katalog zbirke srpskog srednjovekovnog novca, str. 438., vrsta 356.

Oba primjerka novca prilično su grubo iskovana. Na aversu se nalazi kaciga s velom i „trokutastim” ukrasom. Obodno, između dvije kružnice, teče legenda. Na reversu je prikazan Isus „sa nimbusom oko glave na prestolu sa visokim naslonom” i inicijalima IC – (...) u visini vrata. Takav reversni prikaz potpuno odgovara poludinarima koje je Tvrtko I. kovao kao ban (*Av.* – Ban sjedi / *Rv.* – Isus sjedi), za razliku od njegovih bankskih dinara, na kojima ban i Isus stoje. Masa je oba primjerka, prema Dimitrijeviću, po 0,67 g, a promjer 15 i 16 mm, pa i prema metrološkim podacima odgovaraju Tvrtkovim bankskim poludinarima. Za sada nam nisu poznati poludinari koje je Tvrtko I. kovao kao kralj, nego su nam poznati samo nešto manji i lakši dinari (u odnosu na njegove banske dinare), kakve je nastavio kovati i Dabiša. Tu je reversna ikonografija banskoga razdoblja zadržana: Isus stoji. Uz pretpostavku da su postojali kraljevski poludinari Tvrtka I. i Dabiše, na njihovom bi reversu Isus trebao sjediti. Stoga mislim da dva ovdje opisivana primjerka novca jesu poludinari nekoga domaćeg vazala bosanskoga kralja Tvrtka I. ili Dabiše. Već samo trokutasti ukras kacige ne ostavlja mjesta dvojbi o tome da je to novac nekog od pripadnika obitelji Sanković, jedine obitelji koja je imala takav simbol. Ostaje nam da pokušamo utvrditi koji je to član te obitelji bio.

Dimitrijević je u *Starinaru*, XX/1969 dao svoju varijantu čitanja aversne legende uz moguću varijacije slova (str. 79.). Slična, ali reducirana varijanta navedena je i 2001. godine (str. 438.). Njegovo je čitanje u skladu s njegovom konstatacijom da se natpis „neda pročitati” (str. 79.). Dimitrijević je legendu čitao „iznutra” – na desno od početnoga križa kao „initial mark”. Na taj je način svako čitanje uzaludno. Legendu sam pokušao pročitati „izvana”, tj. na lijevo od početnoga križa iznad ukrasa kacige. Ni tako se ne dobiva bolji rezultat, osim što nagađanje uz prilično natezanje rezultata daje logičnije, ali ipak unaprijed pretpostavljene, sadržaje legende. Prvo slovo lijevo od križa može biti M; treće R; 5., 6., 7. i 8. slovo izgledaju kao DDCI, a 10. slovo kao S. Pokušaju li se obrisi ostalih slova uklopiti u pretpostavljeni rezultat varijante aversne legende mogle bi glasniti:

M D RADDICI D S (MONETA DUCIS RADICII DE SEMCOVIC);

M D RADDICIUS (MONETA DUCIS RADICIUS);

MON DUCI (DUCE) PAD (RAD) S;

GOS DUCI (DUCE) PAD (RAD) S; ili čak i:

SEN DUCI (DUCE) PAD (RAD) S.

S obzirom na genitiv riječi *dux* logična bi bila prvi tri prijedloga čitanja (MONE-TA DUCIS RADICII de SEMCOVIC), a druga dva čitanja bila bi logična samo ako bi zadnje slovo legende bilo M (SENORI DUCI RADICII MONETA).

Dosadašnje nategnuto domišljanje ni u kom slučaju ne može dati rješenje problema, ali može upućivati na rezultat koji je kovničar težio postići, a to je samo djelomična nadopuna nekoga postojećega teksta radi definiranja novog izdavača novca.

Analiza stila slova legende upućuje na postupak izrade kalupa za avers tih novaca. Uočljivo je da su prva tri i zadnja tri slova legende (gornja polovica kružnoga teksta) izrađena lijepom goticom, za razliku od ostalih slova (donja polovica kružnoga teksta) koja su izrađena rukom nesigurnoga, priučenog i vjerojatno nepismenoga gravera, a to pak upućuje na to da ih nije radio isti majstor, niti da su rađena u isto vrijeme. To nas

vodi zaključku da je istrošeni kalup aversa nekoga drugoga novca prerađen da bi se dobio kalup za taj novac.

Prerađeni kalup novca bana Tvrtka

Potražimo li među novcima starijih bosanskih vladara tipove novca od kojih bi kalupi mogli, svojom veličinom, ikonografijom reversa, te rasporedom aversne legende, poslužiti za prepravak da bi se dobio kalup aversa ovdje opisivanoga novca, nalazimo (prema I. Rengjeo 1943.) sljedeće primjerke bana Stjepana II. Kotromanića:

IV. vrsta 1. (promjer 19 – 20 mm; masa 0,90 – 1,45 g)

IV. vrsta 2. (promjer 19 mm; masa 1,10 – 1,15 g)

IV. vrsta 3. (promjer 19,5 mm; masa 1,40 g)

IV. vrsta 4. (promjer 17 – 18 mm; masa 1,01 – 1,30 g);

te sljedeći primjerak bana Tvrtka:

I. vrsta 2. (promjer 16 mm; masa 0,61 g);

i vrlo malo odgovarajući Tvrtkov primjerak:

I. vrsta 1. (promjer 17 mm; masa 0,85 g).⁹

Slika 2. Novci banova Stjepana II. Kotromanića i Tvrtka

Revers svih navedenih primjeraka odgovara ovdje opisivanom novcu. Uklanjanjem s aversa gravure bana koji sjedi na tronu dobio bi se prostor za izradu kacige s ukrasom, unutarnje kružnice, početnoga križa (initial mark) i donjega dijela legende, a bila bi zadržana gornja polovica legende sa staroga kalupa. Navedene uvjete najbolje ispunjava Rengjelova I. vrsta 2. bana Tvrtka. Nije isključeno da je i neki drugi aversni kalup od pobrojanih bosanskih banskih novaca mogao biti korišten, ali raspored zadržanih slova legende, položaj figure bana, potpuno identičan izgled reversa (uključujući i inicijale i

⁹ Rengjeo, Ivan, Novci bosanskih banova i kraljeva, *Glasnik Hrvatskog državnog muzeja u Sarajevu (GZM), LV – 1943.*, Sarajevo, 1944., str. 272. – 280.

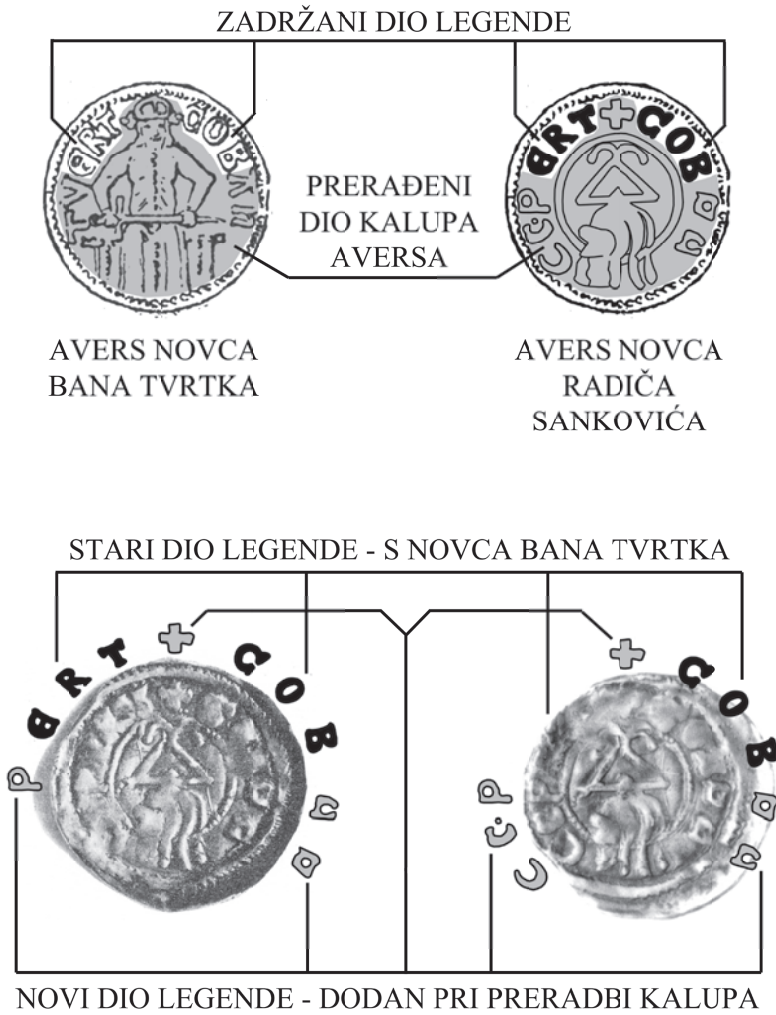
njihov položaj), masa i promjer novca (a time i veličina kalupa), daju za pretpostavljenu preradu apsolutni prioritet ovom tipu, prvi put registriranom kod Lj. Kovačevića.¹⁰

Slika 3. Novac bana Tvrtka I. i vojvode Radiča Sankovića

Oba opisivana primjerka imaju različite kovničke oznake lijevo u visini sredine trokutastog ukrasa kacige, i to: „X” i „”. Na primjerku s oznakom „X” četvrto i peto slovo prvoga dijela legende izgledaju kao UD, a na primjerku s oznakom „” kao DU. Na 1., 2. i 3. mjestu drugoga dijela legende (iza kacige) slova su C i I ili E, te P ili R. Tih pet slova grube su izrade i rađena su naknadno. Ostala su slova manje jasna (to su upravo ona slova ispisana lijepom goticom), ali očito je da su u oba slučaja to ista slova na svim mjestima. Tako je s kalupa Tvrtkova banskoga novca uklonjena cijela figura bana i slova TV i AN, a zadržana su slova ERT – CO B. Na ispražnjeno su mjesto uneseni početni križ, unutrašnja kružnica, kaciga s „trokutastim ukrasom”, kovnička oznaka i u donjem dijelu slova DU – CI P (DU – CI R ili DU – CE P ili DU – CE R). „Hibridna” bi aversna legenda tako glasila: *ERT + CO B / DU – CI P*, a namjeravano bi značenje bilo: (MON) DUCI R(ADICI).

¹⁰ Kovačević, *Ljuba*, Dva nepoznata bosanska novca, *Bosanska vila*, br. 3. - 6., Sarajevo, 1910., str. 66. - 67.

Slika 4. Shema preradbe kalupa novca bana Tvrtka da bi se dobio kalup za novac vojvode Radiča Sankovića

Tako smo došli do vojvode Radiča Sankovića (1391. – 1404. god.; prvi se put spominje 1379. god.), suvremenika Tvrtka I., Dabiše i Ostoje, velikaša koji je dao iskovati taj novac. Dubrovački izvor kaže da su Dubrovčani dozvolili Radiču izvoz „četiri stara” žita 1379. godine „... *pro suis denaris* ...”.¹¹ Spominju li se tamo dinari iskovani

¹¹ Liber Ref. III u Mon. Rag. num. 208. - dano prema: *Vego, Marko*, Nadgrobnii spomenici porodice Sankovića u selu Biskupu kod Konjica, *Glasnik Zemaljskog muzeja – Arheologija - n.s. sv. X*, Sarajevo, 1955., str. 161.

od bosanskoga vladara, koje je samo posjedovao vojvoda Radič, ili o dinarima koje je sam Radič upravo iskovao?

Heraldika Sankovića

„Trokutasti” ukras na kacigi na aversu novca isti je kao ukras na njegova dva pečata: kneževskom iz 1391. i vojvodsom iz 1399., te isti kao ukras njegova brata župana Bjeljaka iz 1391. godine. Za razliku od Bjeljakova pečata, na Radičevim pečatima „trokutasti” se ukras ne nalazi na štitu nego je samostalan simbol. „Trokutasti” ukras Anđelić (str. 64.) čita kao ХАБМБ (Hum – Humska zemlja), a njemačka ga heraldika drži *oznacom (marke)*, i to *kućnom (hausmarke)* ili *trgovačkom (handelszeichen)*,¹² te definira kao *noge trokuta (dreieckfuß)* ili *obrnute trokutaste oznake (sturzdreieckmarken)*.¹³

Slika 5. Motiv na njemačkim grbovima sličan „trokutastom ukrasu” kod Sankovića

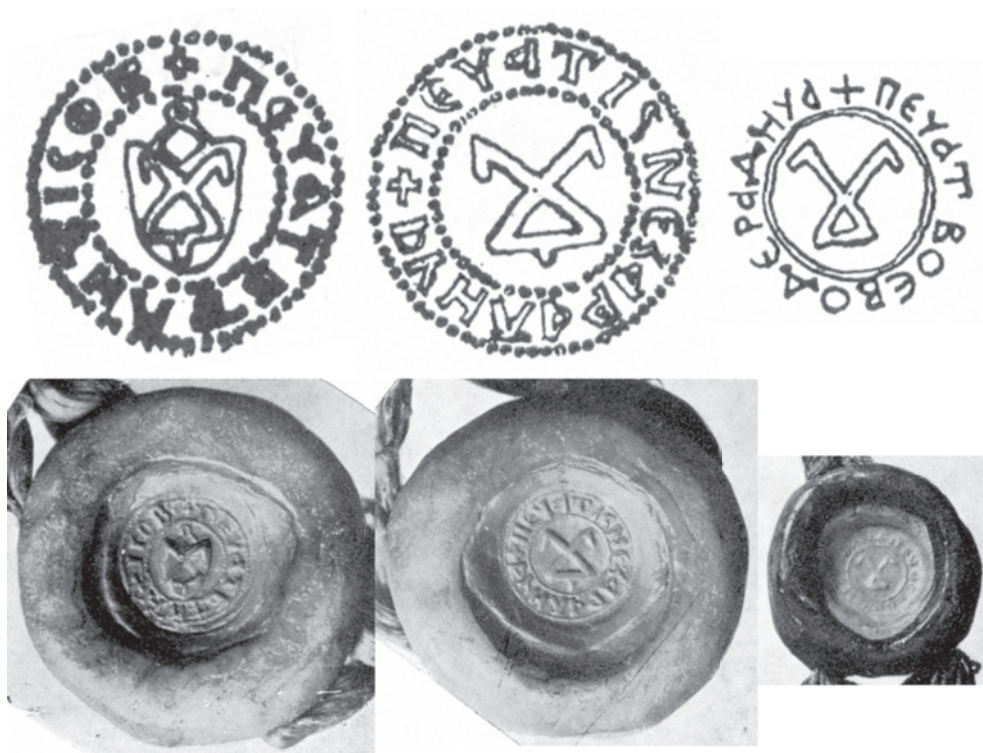
Pozdano znamo da se „trokutasti” ukras u toj obitelji javlja jednu generaciju ranije jer je na povelji Bjeljakova i Radičeva oca Sanke Miltenovića iz 1369. godine bio ucrtan takav znak.¹⁴ Da li je prerastao u obiteljski heraldički simbol, u to ne možemo biti sigurni samo na temelju Bjeljakova pečata. Tamo se nalazi u štitu, a njegov prikaz i forma opet nisu tradicionalni. Kako je već rečeno, tim pečatom župan je Bjeljak ovjerio povelju od 15. travnja 1391., kojom on i njegov brat, tada knez, Radič Dubrovčanima prodaju svoje posjede u Humskom primorju. Istu je povelju svojim kneževskim pečatom ovjerio i Radič. Isti je pečatni simbol dvojice braće na njihovim pečatima na toj povelji, samo na Radičevu pečatu nije na štitu, a na Bjeljakovu je pečatu na štitu. Stoga se čini da je P. Anđelić u pravu kada kaže: „Posebno treba istaknuti da ova kompozicija u vidu nepotpunog grba (heraldički znak na štitu) vjerojatno predstavlja lični grb župana Bjeljaka. Njegov brat Radič nikada ga nije usvojio u ovakvoj kompoziciji.”¹⁵

¹² von Sacken, Eduard, Katechismus der Heraldik, dritte Auflage, Verlag von J. J. Weber, Leipzig, 1880., str. XIII. i 79.

¹³ Neubecker, Otfried, Großes Wappen - Bilder Lexikon Der bürgerlichen Geschlechter Deutschlands, Österreichs und der Schweiz, Battenberg Verlag in der H. Gietl Verlag & Publikationsservice GmbH, Regensburg, 2009., str. 811. - 814.

¹⁴ Anđelić, Pavao, Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine, str. 63.

¹⁵ Isto, str. 63.

Slika 6. Crteži i slike pečata Sankovića - župana Bjeljaka te kneza i vojvode Radiča

Na temelju Radičeva novca znamo da je taj simbol bio ukras kacige ispod koje nije prikazan štit. Tu i nije bila namjera prikazati potpuni grb, nego u skladu s viteškom tradicijom samo turnirsku kacigu, što je u skladu s bosanskim obrascem uspostavljenim još kod bana Stjepana II. Kotromanića. Bosanska je heraldička paradigma potpuno zapadna, za razliku od Humske zemlje, gdje je u 14. stoljeću još uveliko vladao bizantski protoheraldički obrazac.¹⁶ Heraldika rubnih područja sjeverozapadnoga Huma pripadala je od početka bosanskom – zapadnom heraldičkom svijetu. To je područje baština Sankovića koji još od 13. stoljeća imaju svoj grb. Tada je, naime, izrađen grb od zlatnoga brokata u romanskom stilu pod saracenskim utjecajem u talijanskom gradu Lucca. Nalazi se na haljini nađenoj u grobu broj 2. smještenom pred samom apsidom crkve s nekropolom obitelji Sankovića u selu Biskupu kod Konjica. M. Vego misli da je grob pripadao rodonačelniku obitelji Sankovića Darživoju Bogopencu, koji je umro krajem 13. ili najkasnije početkom 14. stoljeća, te da je tada ili nešto prije toga radena brokatna haljina u kojoj je bilo njegovo tijelo.¹⁷ Temeljem navedenoga zaključujemo da

¹⁶ O heraldičkim sistemima Bosne i Huma vidjeti u: *Anđelić, Pavao*, Neka pitanja bosanske heraldike, *GZM BiH Arheologija n.s. sv. XLIX*, Sarajevo, 1964.

¹⁷ *Vego, Marko*, Nadgrobni spomenici porodice Sankovića u selu Biskupu kod Konjica (Nastavak), *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu - Arheologija - n.s. sv. XII*, Sarajevo, 1957., str. 134. – 137. i table VII. i X.

su Sankovići još za rodonačelnika obitelji dobili grb na kojem se razaznaje 14 zlatnih polja na smeđem štitu. Zlatna su polja kvadratna, pravokutna i romboidna. Tako grb obitelji izgleda danas, kad je tkanina od koje je izrađen, nakon 650 godina, ugledala svjetlo dana. U šest i pol stoljeća mogle su nastati određene deformacije našivenih zlatnih polja, koja su vjerojatno bila uniformna (ili su tako trebala biti izrađena), a i današnja smeđa boja štita izvorno je mogla biti crvena. Na temelju toga grba danas grb obitelji Sankovića često prikazuju naizmjeničnim zlatnim i crvenim rombovima (poput bavarskoga plavo–srebrnoga štita). Ipak bi ispravan prikaz - ako isključimo malo vjerojatnu mogućnost radijalnoga rasporeda polja sa središtem u heraldičkom desnom gornjem kutu štita ili oko njega - bila poput hrvatskoga grba, a razlika je u tome što srebrne kvadrate zamjenjuju zlatni.

Slika 7. Grb Sankovića s haljine iz groba na nekropoli obitelji Sankovića

Tako definiranom štitu rodonačelnika obitelji kasnije je, u razdoblju pojave ukrasa štita, a najkasnije u doba Draživojeva unuka Sanke, dodana kaciga s „trokutastim” ukrasom. U zapadnoj heraldici postoji veliki broj grbova s istom figurom na štitu i u cimeru kao ukrasu štita. Bosanska heraldika ipak ne korespondira s tim obrascem, a ni s Vajayevim obrascem spuštanja simbola s kacige na štit, odnosno sa smjenom domaćega dinastičkog, ugarskoga suverenitetskog i ugarskoga dinastičkoga simbola.¹⁸ Štitovi nekih grbova bosanske vladarske dinastije i nekih magnatskih rodova na sebi često imaju samo grede, pa se stoga ne može u cimeru ponoviti figura sa štita - slučaj

¹⁸ O tome vidjeti u: *Džaja, Srećko M.*, Bosansko srednjovjekovlje kroz prizmu bosanske krune, grba i biskupije, *Jukić, br. 15.*, Zbor franjevačkih bogoslova „Jukić”, Sarajevo, 1985., str. 86. i 90.

banova Stjepana i Tvrtka, kralja Tvrtka II. te Vlatkovića i Kosača.¹⁹ Pa ni kada Tvrtko I. kao kralj uvodi na štit svoga grba ljljane, oni se ne penju u cimer nego tamo ostaje ljljanova kruna s paunovim perjem, koja tu dočekuje i promjenu grbovne figure - uvođenje krune na štit grba. Šubići u štitu grba imaju orlovo krilo, ali ne i u cimeru, gdje je kaciga s velom i šest grančica s cvjetovima na vrhu. Slično kao i kralj Tvrtko I., obitelj Hrvatinića imala je grb s kosom gredom (bande) unutar koje su tri ljljana, a iznad i ispod nje po jedan križ; ti ljljani i križevi javljaju se tek kao lebdeći prilozi ukrasu grba u kojem su kaciga, veo i ruka s mačem. Kada Hrvoje Vukčić Hrvatinić formira svoj herceški grb, on s cimera porodičnoga grba skida ruku s mačem i smješta je, uz figuru lava, na štit koji ostaje bez ikakva ukrasa - cimera. To zaključujemo prema njegovim splitskim novcima na kojima susrećemo oba njegova grba: obiteljski uvijek ima cimer, a herceški je uvijek bez cimera.²⁰ Kako vidimo prema primarnim, suvremenim, heraldičkim, sigilografskim i numizmatičkim izvorima, niti jedan od navedenih velikaških rodova, a ni vladarski, nije u cimeru imao istu figuru kao na štitu svoga grba. Pa zašto bi Sankovići bili iznimka?

Povijest Sankovića²¹

Rodonačelnik obitelji Sanković jest Draživoj Bogopenec s područja Nevesinja. Spominje se prvi put 24. svibnja 1306. kao jedan od optuženika za pljačku Thomadusa de Dersa. Njegovi, vjerojatno dalji rođaci bili su Vidimir, Hlapac i Branislav.

Draživojev je sin župan Milten, a znamo da je od 1332. godine bio podložnik bana Stjepana II. Kotromanića pri širenju granica bosanske države prema jugoistoku. Često je potpisan na banovim poveljama. Njegovi posjedi bili su u Zagroju (oko gornjega toka Neretve) i Nevesinju. Iz toga područja spušta se prema moru i postaje gospodar Popova, Bosanskoga primorja (od Stona do Petrova Sela) i Slanoga.

Sinovi župana Miltena bili su Sanko i Gradoje, kći mu je bila Radača. Sanko se 1335. godine spominje zajedno s ocem Miltenom. Dubrovačkim građaninom Sanko postaje 22. listopada 1348. kao „baronus domini bani”.²² Sanko je bio čovjek od dubrovačkoga povjerenja. Dubrovčani su mu prijateljstvo znali uzvratiti pa su 1362. godine izbacili njegova brata Gradoja iz zarobljeništva dalmatinsko-hrvatskoga bana. Bio je na strani Dubrovniku u sukobu s Nikolom Altomanovićem 1370. godine, nakon što su ga Dubrovčani izmirili s banom Tvrtkom, kojem je bio vjeran do studenoga 1366. Prije te godine spominje se kao kaznac, što je bila najviša dvorska titula. Dubrovčani su držali

¹⁹ Analiza grbova rađena je samo prema grbovnim slikama danim na primarnim izvorima, a ne prema tzv. Ilirskom grbovniku koji sadrži mnogo grbova bosanskih velikaških rodova, ali je nepouzdan kao sekundarni izvor problematičnoga podrijetla i namjene. Nepouzdanost tzv. Ilirskog grbovnika ogleda se i u tome što on ne donosi grb Sankovića nego grb obitelji Bogopankovića, valjda prema Draživoju Bogopencu, koji opet s Draživojevim grbom nema nikakve veze.

²⁰ *Dobrinić, Julijan*, Novci dalmatinskih i sjevernoalbanskih gradova u srednjem vijeku, I. dio, Numizmatički studio Dobrinić & Dobrinić d.o.o., Rijeka, 2002., str. 72 - 76. (kat. br. 5.1.1.1 - 5.4.2.3).

²¹ Povijest Sankovića dana prema: *Vego, Marko*, Nadgrobni spomenici porodice Sankovića u selu Biskupu kod Konjica, str. 160. – 163.; dopunio A. S.

²² Sankovići su bili gospodari teritorija kojim su prolazili dubrovački trgovci i često su tu i prije bili pljačkani. Savez s mjesnim feudalcima i bosanskim vladarem bio im je potreban radi sigurnosti trgovine.

da je Sanko jedini pravi nasljednik humskih knezova i redovno su mu slali mogoriš od 60 perpera. Umro je između srpnja 1370. i srpnja 1372. Sankov brat Gradoje, župan u Nevesinju i Trusini kod Stoca, osim zarobljavanja 1362., spominje se i 1388. godine nakon bosansko-turskoga sukoba kod Bileće. Zna se da je bio živ 1391., iste godine kad se njegovi sinovi Budelja i Sančin spominju pri prodaji Konavala Dubrovčanima. Sankova sestra Radača, po nekima i Draga, poznata kasnije u samostanu kao Polihranija, pokopana je pod stećkom u Veličanima kod samostana Zavala u Popovu. Nju je otac Milten udao za Nenca Čihorića, čija je baština u Veličanima.

Kaznaca Sanka naslijedili su sinovi župan Bjeljak i knez, kasnije vojvoda, Radič. Na povelji kralja Tvrtka I. o povlasticama Dubrovčanima, izdanoj u Žrnovnici 10. travnja 1378., župan Bjeljak naziva se Sankovićem. Bjeljak i Radič nastavili su prijateljske odnose s Dubrovčanima, kojima su poveljom od 15. travnja 1391. prodali župu Konavle. Tu se nazivaju i „krsnim imenima” Sv. Juraj i Sv. Mihovil. Njihova nevjera prema bosanskoj kruni, što je u stvarnosti bilo otuđenje dijela bosanskoga državnoga teritorija, a što su učinili naposredno nakon smrti kralja Tvrtka I., 10. ožujka 1391. - nije mogla proći nekažnjeno. S dopuštenjem novoga kralja, ostarjelog i nemoćnog, Dabiše župu su Konavle u prosincu 1391. zauzeli, prisvojili i među sobom podijelili vojvoda Vlatko Vuković i knez Pavle Radinović. Tako su pod plaštom zaštite interesa bosanske krune ostvarili svoje teritorijalne pretenzije. Vojvodu Radiča Sankovića tom su prigodom zarobili, a župan Bjeljak vjerojatno je umro nešto prije toga. Vojvoda Radič bio je u zarobljeništvu od kraja 1391. do kraja 1398. godine. Dubrovčani su ga više puta, pa i intervencijom na ugarskom dvoru, pokušavali osloboditi. Za njega su odredili i novac za otkup: „... *pro liberatione Radicii Semchovich ...*” - odluka vijeća od 10. svibnja 1396.²³ Dolazak na prijestolje kralja Ostoje donio mu je slobodu. Tražio je od Dubrovčana novčanu pomoć za borbu protiv Hranića i Radinovića radi oslobađanja svojih posjeda, ali bio je odbijen da ne bi bile otežane veze Dubrovčana s njegovim protivnicima. Posredovao je u stvaranju veza Ostoje i Dubrovnika, a rezultat je bilo ustupanje Primorja (od Stona do Petrova Sela) Dubrovčanima, ali zbog prethodnog iskustva nije sudjelovao u konkretnim pregovorima u siječnju 1399. U kolovozu te godine postao je dubrovačkim plemićem, nakon što je poveljom od 25. kolovoza 1399. pristao da im za 1500 perpera proda selo Lisce u Bosanskom primorju. Tu se kao svjedok javlja njegov rođak župan Dabiživ Čihorić, najbliži susjed Dubrovnika. Radič je ostao vjeran kralju Ostoji i 1403. (za njegova sukoba s Dubrovnikom, kad je, kao glavni zapovjednik bosanske vojske, zauzeo ustupljeno Bosansko primorje) i 1404. godine (u prevratu koji su protiv kralja izveli Hrvoje Vukčić Hrvatinić i Sandalj Hranić). Kralj Ostoja tada je napustio zemlju, a vojvodu je Radiča napao, zarobio i oslijepio Sandalj, te prisvojio njegove posjede, postavši tako gospodar Huma i uskoro Drijeva. Vrijeme Radičeve smrti nije poznato, vjerojatno je ubrzo nakon zarobljavanja umro pa time Sankovići silaze s povijesne pozornice, a njihovo mjesto zauzimaju Hranići, koji 3. srpnja 1405. dobivaju kuću u Dubrovniku „... koju je bil’ pr’vo Dubrovnik’ darovao Radiču Sankoviću ...”²⁴

²³ Jorga, Nicola, Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XV-e siècle II, Paris, 1889., str. 60.; dano prema: Vego, Marko, Nadgrobni spomenici porodice Sankovića u selu Biskupu kod Konjica, str. 162.

²⁴ Mon. sreb., str. 258.; dano prema: Vego, Marko, Nadgrobni spomenici porodice Sankovića u selu Biskupu kod Konjica, str. 163.

Sankovići su se pokopavali na svojoj plemenitoj baštini. Obiteljska im je grobnica u selu Biskupu kod Konjica. Tu su grobovi župana Miltena, kaznaca Sanke, vojvode Radiča i njegove prve žene Goislave, te župana Gradoja. Srpska historiografija, na temelju Rastićeve formulacije o „grčkoj schizmi” slavenskih knezova, Sankoviće drži pravoslavnima - pripadnicima srpske crkve.²⁵ I to samo njih, zanemarujući pri tome da Rastić govori o vjeri „i ostalih” (dakle svih) slavenskih knezova (bosanskih feudalaca). Rastić očito misli na Crkvu Bosansku, što kod njega znači „grčka schizma”.²⁶

Rodoslovlje Sankovića²⁷

A.	Draživoj Bogopenec (spomen 24. V. 1306.)
B.	Milten Draživojević , župan – gospodar Popova, Bosanskoga primorja (od Stona do Petrova Sela) i Slanoga (prvi spomen 1332.; zadnji spomen XI. 1343.)
C.	Sanko Miltenović , kaznac (prvi spomen V. 1335.; † između VII. 1370. i VII. 1372.) žena: Radoslava
D.	Bjeljak Sanković , župan (prvi spomen 1363.; † 1391.) žena 1358.: N
D.	Radič Sanković , vojvoda (prvi spomen IV. 1379.; † oko 1404.) 1. žena: Goislava († 1398.) – kći Đurđa Balšića 2. žena XI. 1399.: N
D.	Dragana (spomen 1391.)
C.	Gradoje , župan u Nevesinju i Trusini kod Stoca (1371. – 1373.) (prvi spomen 1362.; živ 1391.) žena: Kujčača
D.	Budelja (prvi spomen 1391.; zadnji spomen 1396.)
D.	Sančin (prvi spomen VIII. 1372.; zadnji spomen 1391.)
C.	Draga – Radača (u samostanu kao Polihranija) muž: Nenac Čihorić – župan
D.	Dabiživ Čihorić - župan

²⁵ Primjerice u: *Jireček, Konstantin*, Istorija Srba - prva knjiga, Naučna knjiga, Beograd, 1952., str. 267.

²⁶ *Chronica Ragusina Junii Restii Junii Resti* (ab origine usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451-1484). ur. Natko Nodilo, JAZU, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 25, Zagreb, 1893., str. 177. - 178.

²⁷ Rodoslovlje Sankovića dano prema povijesnom pregledu feudalne porodice Sankovića u: *Vejo, Marko*, Nadgrobni spomenici porodice Sankovića u selu Biskupu kod Konjica, str. 160. – 163.; sastavio, dopunio i ispravio A. S.

JEDAN NOVAC SRPSKOGA DESPOTA ĐURĐA BRANKOVIĆA (podložnost srpskih despota bosanskim kraljevima u svjetlu sfragističkih i numizmatičkih izvora)

Vazalni odnos srpskih despota prema bosanskim kraljevima

Bit odnosa koje su ban Tvrtko i knez Lazar uspostavili nije bila tema historiografskih istraživanja. Bosanska i srpska historiografija o tome govore samo kao o sporazumu koji je obojici aktera omogućio prisvajanje dijelova posjeda župana Nikole Altomanovića nakon što su ga eliminirali. Da li su sporazumom uspostavljena određena međusobna prava i obveze, te s tim u eventulanoj vezi i razlog sudjelovanja bosanske vojske u Kosovskoj bitci, uglavnom nije pobuđivao interes. M. Orbini spominje da se knez Lazar, pripremajući se za obračun s Nikolom Altomanovićem, podložio ugarskom kralju Ljudevitu I. Anžuvincu: „Stoga je Nikola bio prisiljen da beži, a knez Lazar je zbog rane ostao mnogo dana u krevetu. Kad je potpuno ozdravio, poslao je poklisare ugarskom kralju, moleći ga da mu pomogne kako bi osvetio uvredu koju mu je naneo podmukli Nikola, uz obećanje da će mu dati deset hiljada funti srebra i da će mu ubuduće biti pokoran i veran sluga. Lazar je pregovarao takođe s bosanskim banom Tvrtkom, koji je bio neprijatelj Nikolin, i molio ga da mu pomogne u ovom poduhvatu. Ugarski kralj mu je odmah poslao hiljadu kopljanika pod zapovjedništvom Nikole Gorjanskog, koji je tada bio ban Srema, a ban Tvrtko je lično došao sa svojom vojskom. Združeni tako, svi zajedno udoše s knezom Lazarom u Nikolinu zemlju i staviše sve pod oganj i mač.”²⁸ Zbog poznate sklonosti promotora ranonovovjekovne *Ilirsko-sveslavenske ideje* srpskoj *nemanjičko-kosovskoj* paradigmi, osobito njega s rubnoga slavenskog-dubrovačkoga kraja, vrlo je vjerojatno da je Lazarevu podčinjenost Tvrtku prešutio, ali to nije mogao učiniti s vazalstvom prema svome (dubrovačkom) senioru temeljem Višegradskoga ugovora od 27. svibnja 1358., tj. s vazalstvom prema ugarskom kralju, od čijih su nasljednika Slaveni u 16. i 17. stoljeću očekivali izbavljenje iz turskoga ropstva. Samo Orbinijevo kazivanje da je ugarski kralj svome novome vazalu Lazaru poslao u pomoć samo 1000 vojnika pod zapovjedništvom srijemskoga bana, a da je Tvrtko osobno predvodio svoju, vjerojatno cijelu, vojsku upozorava na to da je Lazar prethodno Tvrtku morao dati goleme ustupke i sigurno mu priznati primat, odnosno priznati ga za svoga seniora. Taj se odnos očituje i u činjenici da je najviše posjeda Nikole Altomanovića prisvojio upravo Tvrtko: „Nikola Altomanović izgubio je u ovom ratu državu i pao (kako smo kazali) u ropstvo kneza Lazara, a celu njegovu zemlju koja se graničila s Bosnom dobio je Tvrtko.”²⁹ te u činjenici da mu se Lazar nije mogao suprotstaviti pri uzimanju srpske krune: „Tvrtko je posle ‘raspa’ Nikole Altomanovića najviše dobio početkom 1377, kad su pod njegovu vlast došli Konavli, Trebinje i Dračevica. Uostalom, sam Orbin priča o krunisanju koje dolazi *posle* svih tih osvajanja.”³⁰ iako je i sam bio u srodstvu s Nemanjićima preko svoje žene Milice, potomkinje Nemanjine u petom koljenu. Uostalom, upravo će takvo podrijetlo osigurati Lazarovu i Miličinu sinu, knezu Stefanu, despotsku čast koju će on i njegovi nasljednici morati obavljati kao vazali bosanskih

²⁸ Orbin, *Mavro*, Kraljevstvo Slovena, Srpska književna zadruga, Beograd, 1968., str. 60.

²⁹ *Isto*, str. 150.

³⁰ Čirković, *Sima*, Komentari i izvori Mavra Orbina u: *Orbin, Mavro*, Kraljevstvo Slovena, str. 345.

kraljeva. Možda je upravo kralj Ljudevit I. zatražio od Lazara da se podloži njegovom miljeniku Tvrtku, sinovcu oca svoje žene Elizabete. Njemu nije mogao uskratiti ni blagoslov i suglasnost kad je svoju banovinu odlučio podignuti na rang kraljevstva: „On (ban Tvrtko – prim. A. S.) je svoju odluku saopštio ugarskom kralju Ludoviku, koji mu je tu odluku vrlo rado odobrio, te je 1376. godine bio krunisan od strane mitropolita manastira Mileševe i njegovih monaha u crkvi pomenutog mesta, prozvavši se Stefan Mirče.”³¹ „Pokazalo se da se Tvrtko zaista krunisao za „raškog kralja” kao nasljednik Nemanjića, da je s tim bio saglasan njegov vrhovni gospodar kralj Ludovik I i da se od krunisanja prozvao Stefan. Krunisanje nije bilo 1376, nego 1377, ali na takve greške smo već navikli.”³² Time je svoju zemlju gotovo izjednačio s Ljudevitovom Ugarskom. Ljudevit I. nije Tvrtku zamjerio to što je uzeo srpske kraljevske titule, iako je taj naslov pripadao ugarskim vladarima još od 1202. godine, kada ga je uzeo kralj Emerik – Mirko. Historiografija ozbiljnom drži i mogućnost da je obračun s Nikolom Altomanovićem zapravo osmislio kralj Ljudevit I. U tom su slučaju banovi Tvrtko i Nikola Gorjanski nastupali kao njegova udarna moć, a knez je Lazar kao drugorazredni i uz to prevrtljivi mjesni moćnik hitao da Nikolu Altomanovića potpuno eliminiira da se u budućim Ljudevitovim i Tvrtkovim kalkulacijama ne bi opet pojavio na lokalnoj areni.

Odnos bana Tvrtka i kneza Lazara sa sigurnošću možemo definirati kao senior-sko-vazalski i rekonstruirati također i na temelju nekoliko sfragističkih, heraldičkih i numizmatičkih izvora iz doba njihovih nasljednika.

Sfragistički izvori

Početak srpske despotovine veže se za 1402. godinu, kad je nakon bitke kod Angore Lazarov sin, ugarski i turski vazal, Stefan Lazarević dobio u Carigradu od bizantskoga cara Emanuela II. Paleologa titulu despota. Osim naslova, koji je vladarima te zemlje dao idejni temelj da se oslone na nemanjićku tradiciju nekadašnje srpske države, ništa se nije promijenilo. Nominalna, a i stvarna podložnost Ugarskoj i Osmanlijama i dalje se nastavila, gibajući se samo između ta dva pola, ovisno o tome koji je od njih trenutačno bio moćniji.

Sfragistički izvori daju o srpskoj despotovini ovakvu sliku:

- 1395. godine Lazarovi nasljednici, žena Milica i sinovi Stefan i Vuk, koriste njegov pečat iz 1380. - 1388. godine sa simbolom u obliku kacige s bivoljim rogovima,³³

- prije 1405. braća Stefan i Vuk imaju zajednički pečat s oba njihova imena i istim simbolom kao njihov otac,³⁴

³¹ *Orbin, Mavro*, Kraljevstvo Slovena, str. 151.

³² *Ćirković, Sima*, Komentari i izvori Mavra Orbina u: *Orbin, Mavro*, Kraljevstvo Slovena, str. 345. i 346.

³³ *Čremošnik, Gregor*, Studije za srednjovjekovnu diplomatiku i sigilografiju Južnih Slavena, ANUBiH, Sarajevo, 1976., str. 134., 138. i tabla 4. slika 12.

³⁴ *Isto*, str. 138. – 139. i tabla 6. slika 15a.

- 1405. godine Stefan, nakon podjele s Vukom, ima svoj pečat s istim simbolom kao i njegov otac i samo sa svojim imenom;³⁵

- na samom početku 1407. godine Stefan koristi novi pečat. Bez sumnje je taj pečat, uzor za sve kasnije velike despotske pečate, bio izrađen u prethodnoj godini. Lazareva kaciga s bivoljim rogovima tada nije u profilu nego je okrenuta *en face*; između rogova je dvoglavi orao; kaciga je postavljena na naopako okrenuti štit s desnom kosom gredom (bande) i s po jednim ljiljanom u gornjem i donjem polju.³⁶

Počeci srpske heraldike i bosanska provenijencija despotovinskoga grba

Tako smo došli upravo do početka srpske heraldike u smislu zapadnoga poimanja njezinih pravila. Promatrajući srpske pečate, prve uobličene heraldičke grbovne prikaze nalazimo na spomenutom pečatu despota Stefana Lazarevića iz 1407. god. i na pečatu Đurđa Brankovića iz 1445. godine. Osim imena despota u pečatnoj legendi Đurađ je izmijenio samo mitološku heraldičku zvijer između bivoljih rogova. Tamo više nije Stefanov dvoglavi orao nego nešto nalik „grifonu” s tijelom i repom lava, nogama orla i glavom vuka. Zadržan je naopako okrenuti štit s desnom kosom gredom i dva ljiljana.³⁷ Na početku bilo kojega procesa slika je maglovita, nejasna i slabo razumljiva, pa Srbija ne shvaća ispravno zapadna heraldička pravila. Nesumnjivo je da je glavni element i Stefanova i Đurđeva potpunoga grba - štit s desnom kosom gredom (bande) ukrašenom viticom i sa po jednim ljiljanom u gornjem i donjem polju - prvotno bosanske, a tek sekundarno ugarske provenijencije; prisutnost kose grede (bande) ne ostavlja u tome mjesta nikakvoj dvojbi. Na oba ta pečata, prvim srpskim heraldičkim pečatima u smislu zapadne heraldike, štit je postavljen naopako na gornji ravni rub s donjim vrhom okrenutim prema gore kao mjestom postavljanja kacige. Gotovo je nevjerovatno da su heraldička pravila tako brzo prodrli u Srbiju da se već na prvim njezinim grbovima nalazi naopako okrenut štit - što je i u zapadnoj Europi rijedak slučaj. Tako orijentiran štit vrlo je rijetko uopće i prikazivan, i to u tri slučaja:

1. kao znak žalosti zbog smrti nositelja grba;
2. kao znak poniženja i degradacije u slučaju izdaje i nedoličnoga ponašanja njegova nosioca;
3. kao mogući stvarni položaj izložene bojne opreme viteza na turniru.³⁸

Prvu mogućnost možemo odbaciti jer su oba pečata izrađena i korištena za života njihovih vlasnika, a treća je sama po sebi u području nagađanja. Kaznu poniženja i degradacije senior je jako rijetko izricao pa je u cijeloj Europi poznato samo nekoliko takvih slučajeva, podijeljenih u dvije osnovne skupine:

- a. na ispravno okrenutom štitu prikazan je kažnjenikov štit naopako okrenut;

³⁵ Isto, str. 138.

³⁶ Isto, str. 139. – 140. i tabla 7. slika 15b.

³⁷ Isto, str. 140. – 141. i tabla 7. slika 16a.

³⁸ Acović, *Dragomir M.*, Heraldika i Srbi, Zavod za udžbenike, Beograd, 2008., str. 77. - 78.

b. sam kažnjenikov štit okrenut je naopako.³⁹

Eventualna Stefanova i Đurđeva iznevjera bosanskom kralju (ili samo Stefanova, koja je heraldički prenesena i na njegova nasljednika) zapravo i nije važna s obzirom na to da nije zabilježeno da su bosanski kraljevi ikada nevjeru kažnjavali na taj način. Zato za objašnjenje toga fenomena ostaje jedino tumačenje da despotovinski grbovničari i pečatoresci nisu ni poznavali europska heraldička pravila.

Slika 8. Pečat s grbom despota Stefana Lazarevića iz 1407. godine

Slika 9. Pečat s grbom despota Đurđa Brankovića iz 1445. godine

³⁹ Slater, Stephen, *The Illustrated Book of Heraldry*, Hermes House, London, 2006., str. 106. i 107.

Analizirat ćemo dva osnovna dijela grba despota Stefana Lazarevića - naopako okrenuti štit i dvoglavoga orla među bivoljim rogovima. Štit je preuzet s dinastičkoga grba obitelji Kotromanić koji je ustanovio Tvrtko I. u doba svoga okrunjenja za kralja. Razlika je u tome što se na njemu u svakom polju nalazi po jedan ljiljan, a ne po tri ljiljana kao na grbu kralja Tvrtka I. Tako je napravljeno zato što se nije mogla aplicirati kompletna grbovna slika na mali štit koji, prema pečatu Đurđa Brankovića iz 1445. godine, ne prelazi veličinu od 12 x 12 mm, ili je u uporabi bila inačica nekog drugoga grba bosanske provenijencije (onoga sa stečka iz srednjovjekovnoga Zažablja - u 17. stoljeću uzidanog u zid župne crkve u Gradcu⁴⁰) „vezanoga za bosanski dvor u trenutku kad anžuvinski krinovi dospijevaju u kraljevski grb Bosne”.⁴¹

Slika 10. Grb sa stečka iz srednjovjekovnoga Zažablja

Dvoglavi je orao despota Stefana Lazarevića nedvojbeno onaj orao kojega nalazimo na aversu velikoga dvostranoga kraljevskoga pečata kralja Tvrtka I., najranije korištenoga 12. ožujka 1380. Stariji su ga povjesničari pripisivali Nemanjićima, ali, imajući u vidu praksu zapadne heraldike, ne možemo njegova tvorca tražiti nigdje drugdje nego kod Tvrtka, odnosno njegova grbovničara, u koga taj orao prikazuje orla Svetoga Rimskoga - Njemačkoga Carstva.⁴² Toga je orla Stjepan Lazarević preuzeo od kralja Tvrtka I. i postavio ga kao svoj znak u cimer grba među bivolje rogove. Taj znak nalazimo još u protoheraldičkoj formi na njegovim novcima, npr. na br. 14., 25. i 57., a već heraldički obličena, tj. smještena u štit, na br. 23. i 52.⁴³ Kao grb u pravom smislu riječi nalazi se u Kronici Koncila u Konstanzu (održanoga 1414. - 1418. godine) Ulricha von Richental, a

⁴⁰ Gradac je središte Zažablja, dijela srednjovjekovne humske župe Žaba - Žabsko - Yabsko, a na njezinom se području nalazi grad Neum - *Andelić, Pavao, Sivrić, Marijan, Anđelić, Tomislav*, Srednjovjekovne humske župe, ZIRAL, Mostar, 1999., str. 47. - 69.

⁴¹ *Palameta, Miroslav*, Srednjovjekovni gotički pečati u Bosni i Humu, *Motrišta*, br. 28., Matica hrvatska, Mostar, 2003., str. 110.

⁴² *Sulejmanagić, Amer*, Srednjovjekovni bosanski novac srednjeg i kasnog razdoblja - vrijeme kraljevstva, *Numizmatičke vijesti*, br. 63., Zagreb, 2010., str. 105.

⁴³ *Jovanović, Miroslav*, Srpski srednjovjekovni novac - drugo prerađeno izdanje, Linea Art, Beograd, 2001., str. 116. - 128.

izdanoj u Augsburgu 1483. godine, i kod Virgila Solisa u njegovu Wappenbüchlein zu Ehren der Röm. Kay. und Kön. iz 1555. godine, gdje je opisan kao: „... Der hochwürdig fürste herczog dÿspolt zÿ katzen”, odnosno kao: „Herzog Von Dispot”, i samo se na temelju titule despot pripisuje Stefanu Lazareviću,⁴⁴ iako ne odgovara prikazu orla na grbovima na despotovu novcu, niti na njegovu pečatu. Kod Richentalala i Solisa orao u ustima obje glave drži po trubu, koje nema ni na novcima, ni na pečatu. Dobronamjerna bi pretpostavka bila da su dva bivolja roga koji na pečatu okružuju orla nekada kasnije u očima zapadnih heraldičara postala trube u ustima, iako je vjerojatnije tumačenje da bi to bio fiktivni grb vladara neke legendarne države, čije ime tvorci zapadnih grbovnika uz ovakav grb i ne navode.

Slika 11. Grb „Der hochwürdig fürste herczog dÿspolt zÿ katzen“ kod Richentalala; odnosno „Herzog Von Dispot“ kod Solisa

Proces tvorbe grba vladara srpske despotovine može se potpuno pouzdano rekonstruirati na osnovu do sada navedene sfragističke i numizantičke građe. Grb Lazarova seniora Tvrtka I. smješta se pod njegovu kacigu s bivoljnim rogovima, među koje Lazarov nasljednik postavlja svoga dvoglavog orla dobivenog od nasljednika njegova tvorca Tvrtka I. (kao na Stefanovu pečatu). Kada taj orao postane Stefanov grb, naći će se u štitu (kao na njegovu novcu). Istu paradigmu nalazimo i kod Stefanova nasljednika despota Đurđa Brankovića: ukras grba njegova bosanskoga seniora jest kaciga s bivoljnim rogovima, između kojih je Đurđev „grifon“ kao znak. Taj znak na Đurđevu novcu ne poprima karakteristike grba; ne smješta se na štit, ali na jednom njegovu novcu nalazi

⁴⁴ Primjerice u: Mladićević, Zlatko V., Simboli srpske državnosti, izdanje autora, Kragujevac, 1994., str. 29. ili u: Acović, Dragomir M., Heraldika i Srbi, str. 147.

se ljljan,⁴⁵ a na pečatu Đurđeva sina i nasljednika despota Lazara iz 1457. godine preselio se na štit, ostajući i u ukrasu štita među bivoljim rogovima.⁴⁶ Tako rekonstruiran proces tvorbe srpskih despotskih grbova potpuno korespondira s procesom koji je Vajay ustanovio u svojim istraživanjima. On je otkrio „usku korelaciju između političkih prilika i heraldičkih simbola u zemljama koje su stajale u sferi srednjovjekovne ugarske politike“.⁴⁷ Hijerarhijski odnosi i „ograničeni suverenitet“ zemalja, i njihovih vladara, srednjovjekovnoga podunavskoga „blokovskog sustava *Archiregnum Hungaricum*“ protezali su se od vrha do dna i našli svoj odraz u heraldici - službenoj grafici toga doba. Za srpsku povijesnu i heraldičku znanost bilo bi previše dopustiti mogućnost vazalnoga odnosa srpskih vladara prema bosanskim kraljevima, pa je najviše što se tamo može čuti pretpostavka „... da je obrnuti štit sa kosom prugom i ljljanima u vezi sa vazalnim odnosom oba despota prema mađarskom kralju Žigmundu Luksemburškom, kao što je to verovatno slučaj i sa ljljanima na grbu Kotromanića.“⁴⁸ Ta rekonstrukcija u istih autora samo deset stranica dalje postaje konačna tvrdnja,⁴⁹ koja se kasnije reciklira i ostaje u optjecaju do danas.⁵⁰ Tako ljljani kod srpskih despota za te autore postaju simboli srpske podložnosti ugarskom kralju Sigismundu Luksemburškome, ali u njegovoj se heraldici može pronaći i rimsko-njemačkoga orla i češkoga lava i ugarske crveno-srebrne pruge (burèle) i patrijarhalni križ i luksemburškoga lava na plavo-srebrnom štitu, ali ne mogu se naći ljljani. Sigismundova heraldika nije ih rabila, a s desnom kosom gredom (bande) nije ih rabila ni Ljudevitova heraldika, pa kao predložak ostaje samo jedna, i to Kotromanićeva heraldika.

Slika 12. Novac Đurđa Brankovića s ljljanom

⁴⁵ Jovanović, Miroslav, Srpski srednjovjekovni novac - drugo prerađeno izdanje, str. 132. - br. 8.

⁴⁶ Čremošnik, Gregor, Studije za srednjovjekovnu diplomatiku i sigilografiju Južnih Slavena, str. 142. – 143. i tabla 9. slika 17a

⁴⁷ O Vajayevim istraživanjima i rezultatima vidjeti u: *Džaja, Srećko M.*, Bosansko srednjovjekovlje kroz prizmu bosanske krune, grba i biskupije, str. 86.

⁴⁸ Mrđenović, Dušan, *Palavestra, Aleksandar, Spasić, Dušan*, Rodoslovne tablice i grbovi srpskih dinastija i vlastele, Nova knjiga, Beograd, 1987., str. 73.

⁴⁹ *Isto*, str. 83.

⁵⁰ Stojaković, Slobodanka, Jedna raritetna vrsta predespotskog kovanja Đurđa Brankovića (1427 - 1456), *Dinar*, br. 9, Srpsko numizmatičko društvo, Beograd, 1998., str. 11.

Senior i njegovi vazali

Pitanje grada Srebrenice i njezine kovnice novca u svjetlu vazalnih odnosa u trokutu Sigismund Luksemburški, Bosna (Hrvoje Vukčić Hrvatinić) i Stefan Lazarević još je jedna epizoda koja zaslužuje našu pažnju. Pojednostavljena priča srpske znanosti teče ovako: „Kada je s proleća 1410. Žigmund pošao na Bosnu, Stefan je bio taj koji je pružio pomoć. Najverovatnije 1413. godine Despot kao nagradu dobija od Žigmunda između ostalog i rudarski grad Srebrenicu u Bosni, gde je osnovao kovnicu novca (Nova ceka gospodina despota).”⁵¹ Događaji su se ipak odvijali bitno drukčije: „Istodobno je Hrvoje, provalivši iz Donjih kraja, zaratio protiv Ostoje i njegovih pristaša te je uz pomoć ugarske vojske pod zapovjedništvom bivšeg bana Bissena zauzeo Podvisoki, iz koga je kralj potajno umaknuo. Kao svoj glavni oslonac u Bosni, Žigmund je u proljeće 1410. postavio Hrvoja za vicekralja, a on je u svibnju predao ugarskoj vojsci svoje gradove i utvrde koje je držao u Usori (Srebrenica, Kučlat, Srebrenik, Brodar i Susjed). ... To je prividno primirje (između vojvoda Hrvoja i Sandalja) prekinuto već u proljeće 1413. Hrvojevim napadajem na Sandaljeve zemlje dok je ovaj kao saveznik despota Stefana Lazarevića bio zauzet u borbi protiv Turaka. Prvi se od Hrvoja u lipnju 1413. odmetnuše Splicići, koji su mu zamjerali što im je za gradske knezove postavljao bosansku vlastel. Kralj mu je oduzeo Župu Sanu i dao je 16. VI. 1413. knezovima Blagajskim, a 17. VI. Hvar, Brač i Korčulu Dubrovčanima. Najposlije, pismom od 1. VIII. 1413. proglasi Žigmund Hrvoja veleizdajnikom i neprijateljem te pozva sve barune, prelate i plemiće da se podignu protiv njega i njegovih pristaša te da ih silom pokore.”⁵² Dakle, u proljeće 1410., kad je Stefan Lazarević navodno zadužio Sigismunda svojom pomoći, ugarska vojska ratuje za račun Hrvoja protiv bosanskoga kralja, a Hrvoje postaje Sigismundov vikar u Bosni. Tada u Hrvojeve utvrde u Usori ulazi ugarska vojska, što ne može značiti da su nominalno prestale biti u posjedu Hrvoja kao, *milošću bosanskoga kralja Sigismunda*, bosanskoga vladara. Situacija s položajem usorskih utvrda nije se promijenila ni kada se na prijelazu 1410. na 1411. godinu Ostoja u Đakovu pokorio Sigismundu i priznao ga seniorom, a ugarski ga kralj priznao kraljem Bosne. Potvrdu statusa usorskih utvrda, koji je prije utanačen s vicekraljem Hrvojem, Sigismund je tražio i od Ostoje, što je dokaz da te utvrde, iako pod kontrolom ugarske vojske, ostaju trajno bosanskim teritorijem. Od priznanja Ostoje za bosanskoga kralja Hrvoje više nije vicekralj, ali usorske utvrde pod ugarskom kontrolom ostaju njegove. Kada Sigismund 1. kolovoza 1413. proglašava Hrvoja izdajnikom i neprijateljem te utvrde Hrvoje gubi i one, ostajući bosanske, prelaze drugim gospodarima. Tako i Stefan Lazarević kao vazal bosanskoga kralja dobiva 1413. godine Srebrenicu od Sigismunda kao seniora istoga kralja, a ne kao nagradu za pomoć učinjenu 1410. godine. Da je bilo tako, da su srpski despoti bili vazali bosanskih Kotromanića, potvrđuju i numizmatički izvori - novci despota Đurđa Brankovića. Ti su novci kovani temeljem *ius cudendae monetae*, koje je srpski despot uživao kao vazal ugarskoga i bosanskoga vladara.

⁵¹ Stojaković, *Slobodanka*, Gospodin Despot Stefan Lazarević (1389 - 1427) - prvi nosilac ordena viteškog reda Zmaja prvog stepena -, *Dinar*; br. 5., Srpsko numizmatičko društvo, Beograd, 1997., str. 29.

⁵² Čošković, *Pejo*, (2002.), Hrvatski biografski leksikon, <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=89> (30. III. 2011.)

Novac Đurđeva seniora

Novce kralja Stjepana Tomaša Ostojića možemo podijeliti u dvije osnovne skupine na temelju patrona prikazanog na reversu. Za njegove vladavine kovani su novci s likovima Sv. Grgura Nazijanskoga i Sv. Grgura Pape, tj. Grgura Velikoga - jednog od četiri crkvena oca latinske Crkve.⁵³ Izmjena patrona označila je promjenu kraljeve vjere pa novce s likom Sv. Grgura Nazijanskoga svrstavamo u vrijeme Tomaševa pripadništva Crkvi Bosanskoj, a novce s likom Sv. Grgura Pape u doba njegova katolicizma. Promjena Tomaševe vjere bila je uvjet za papino poništenje njegova prvoga braka s Vojačom i dopuštenje za brak s Katarinom, kćerju Stjepana Vukčića Kosače, koja je također morala konvertirati. Točno vrijeme promjene ikonografije na novcu ne može se utvrditi jer se kraljevo pravovjerje dokazivalo papi drugim sredstvima - vizitacijama, pismima i poveljama, a ne likovima na novcu. Ipak možemo odrediti tri bitna datuma: Tomaševa vjerska konverzija 1444. ili 1445.,⁵⁴ početak progona pripadnika Crkve Bosanske 1450. i pismo kojim papa Kalikst III. prima Tomaša i njegova sina Stjepana u zaštitu Rimske Crkve 1455. godine. Bilo je to prilično dugo razdoblje koje obuhvaća veći dio Tomaševa kraljevanja. Na Tomaševim groševima ikonografska se promjena ne može uočiti jer svi na reversu imaju figuru Sv. Grgura Nazijanskoga pa su neizmijenjeni kovani ili do kraja njegove vladavine ili, što je vjerojatnije, više nisu kovani nakon vjerske konverzije. Toj drugoj mogućnosti u prilog ide i činjenica da posljednji bosanski kralj, Tomašev sin Stjepan II. Tomašević, groševe nije uopće kovao, a većina njegovih dinara nosi lik Sv. Grgura Pape, a samo dva poznata primjerka imaju lik Sv. Stjepana, a na njegovim poludinarima samo je Sv. Grgur Papa. Tomaševi poludinari uopće nemaju parca. Ostaje nam da zaključujemo samo na temelju dinara Stjepana Tomaša, koje je I. Rengjeo u svome Corpusu podijelio na dva tipa, a svaki od njih na još po dvije varijante.⁵⁵ Tomaševe dinare s figurom Sv. Grgura Nazijanskoga Rengjeo smješta u cijeli prvi tip (tj. u obje njegove varijante) i u prvu varijantu drugoga tipa, a sve njegove dinare s figurom Sv. Grgura Pape smješta u drugu varijantu drugoga tipa. Takva je podjela, mislim, problematična jer ne možemo biti sigurni da svetac u mandorli s inicijalima SA - GR zaista prikazuje Sv. Grgura Nazijanskoga, a ne Sv. Grgura Papu. Stoga predlažem drukčiju podjelu Tomaševih dinara, i to na temelju jezika kojim je kraljeva intitulacija ispisana, te na temelju aversnoga i reversnoga prikaza. Prvenstvo u kovanju dajem onim dinarima koje Tomaševu titulu nose na latinskom jeziku, s grbom na aversu i figurom Sv. Grgura Nazijanskoga na reversu.⁵⁶ Nakon njih slijede dinari s Tomaševom titulom, također na latinskom jeziku, s grbom na aversu i figurom Sv. Grgura Pape na reversu. Poslije te druge vrste paralelno su (kao 3. i 4. vrsta) kovani dinari s intitulacijom i na latinskom i na hrvatskom jeziku, s okrunjenim kraljevim monogramom na aversu i svecem u mandorli s inicijalima SA - GR na reversu.⁵⁷ Praksu paralelnoga dvojezičnoga

⁵³ *Smajlagić, Robert*, Doprinos proučavanju novca Kraljevine Bosne kovanoga za njezina posljednja tri kralja, *Numizmatičke vijesti*, br. 59., Zagreb, 2006., str. 132.

⁵⁴ Historiografski izvori Tomaševu konverziju različito datiraju: 1444., 1445., 1447., 1449. ili čak 1457. god.

⁵⁵ *Rengjeo, Ivan*, Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien, Akademische Druck - u. Verlagsanstalt, Graz, 1959., str. 89. - 91. i tabla XVI.

⁵⁶ Na jednom od dinara 1. vrste svetac na reversu drži pastoral s križem na vrhu.

⁵⁷ Na jednom od dinara 4. vrste (s legendom na bosanskome jeziku) kraljev monogram je reduciran na križ s pokrovcem - slovo S i okomita crta slova T uklonjeni su, a na njihovu je mjestu križ.

kovanja Stjepan Tomaš rabi i na poludinarima, sa štitom grba na aversu i monogramom na reversu. Istovremeno kovanje dvaju tipova dinara, oba s istim aversnim i reversnim prikazima, ali s kraljevom titulom na različitim jezicima, nastavlja i njegov sin Stjepan II. Tomašević, koji uvodi još jednoga patrona. Tako postoje četiri vrste Stjepanovih dinara: grb / Sv. Grgur Papa s titulom kralja na latinskom jeziku; grb / Sv. Grgur Papa s titulom kralja na hrvatskom jeziku; grb / Sv. Stjepan s titulom kralja na latinskom jeziku; grb / Sv. Stjepan s titulom kralja na hrvatskom jeziku. Od Stjepanovih poludinara poznajemo samo jednu vrstu: kaciga s krunom i velom / Sv. Grgur Papa s titulom kralja na hrvatskom jeziku. Ne možemo znati kad je posljednji bosanski kralj uveo novoga patrona. Njegova kratkotrajna, dvogodišnja, vladavina ne omogućuje sustavnu periodizaciju, pa se čini da je sve četiri vrste svojih dinara kovao istovremeno. Tome nas upućuje i potpuno ista svečeva figura na primjercima sa Sv. Grgurom Papom i na primjercima sa Sv. Stjepanom. Ako bismo na Sv. Stjepana gledali kao na prvoga ugarskoga kraljevskoga sveca i kao prvoga crkvenog mučenika, onda se čini kao da kralj Stjepan II. Tomašević želi u teškim vremenima ugoditi dvjema stranama; i rimskome papi i ugarskome kralju. Sveti Stjepan na njegovim dinarima izgleda kao biskup, a ne kao Sv. Ladislav na ugarskom novcu gdje nosi krunu i ima aureolu. S druge strane, na legendi kao da piše: S · STEPAN · D · G · R, što bi bila kraljevska titula slična tituli na ugarskom novcu: S · LADISLAVS · REX. Ugarski sveti kraljevi bili su udomaćeni i među Kotromanićima, među kojima nalazimo njihova imena. Nesporno je da drugo ime kralja Tvrtka I., kao i ime njegovih banskih prethodnika, vodi podrijetlo od prvog ugarskoga kraljevskoga sveca, koji je pri krštenju odbacio pagansko ime Vajk i uzeo novo prema kršćanskom Protomartiru. Tvrtkovo treće ime Mirča, osim što znači miropomazani, upućuje i na drugoga sveca iz dinastije Arpad, princa Emerika, s obzirom na hrvatsku varijantu njegova imena – Mirko. Ime Tvrtkova oca vodi podrijetlo od svetoga ugarskoga kralja Ladislava. Posljednji je bosanski kralj na svome novcu dao onoga sveca čije ime nalazimo kao dio osobnih imena svih bosanskih vladara, a za ilustraciju dajemo imena samo tri zadnja kralja, onako kako su sami sebe imenovali u svojim poveljama:

ми господињ Штефанъ Тврѣтко Тврѣtkовићъ
(CCCXLV., 22. VI. 1443., str. 428.)

ми господињ Штефанъ Томашъ Гостоићъ
(CCCLIII., 22. VIII. 1446., str. 438.)

ми господињ Штефанъ Томашъ
(CCCLXVIII., 18. XII. 1451., str. 447.)

ми господињ Штефанъ Степанъ Томашевићъ
(CCCXCI., 23. XI. 1461., str. 485.)

ми господињ Штефанъ Степанъ
(CCCXCII., CCCXCIII., CCCXCIV., CCCXCV., 25. XI. 1461., str. 488., 489. i 490.)⁵⁸

Zadnji se bosanski kralj sam imenovao kao: Štefan Stipan Tomašević, gdje je Štefan ime uzeto prema Sv. Stjepanu, a Stipan ime pod kojim je kršten.

⁵⁸ Dano prema: *Miklosich, Fr.*, Monumeta serbica, Vienna, 1858.

Vratimo se, nakon ovoga kratkog ekskursa, novcu Stjepanova oca kralja Stjepana Tomaša. Njegove su prva i druga vrsta dinara u svemu nastavak dinara njegova prethodnika kralja Tvrtka II. Tvrtkovića, kojima se vraća i Tomašev nasljednik Stjepan II. Tomašević jer nije mogao kao svoj monogram koristiti monogram svoga oca s Tomaševe treće i četvrte vrste dinara. Jedina je razlika u tome što svetac na novcu zadnjega bosanskoga kralja drži pastoral u lijevoj ruci; dakle, suprotno od novca njegovih prethodnika. Podjela Tomaševih dinara na način koji sam prethodno predložio, bez osvrtnja na inačice skraćivanja legendi, dala bi ovakav rezultat, odnosno nove vrste:

Vrsta	Opis aversa / reversa	Napomena
1.	<i>Av.</i> + DNS TOMAS REX BOSNE - grb: štit s kacigom i krunom <i>Rv.</i> S GREGORI NAZAZENUS - svetac stoji	prvoiskovana vrsta
2.	<i>Av.</i> DG S TOME REX BOSNE - grb: štit s kacigom i krunom <i>Rv.</i> + S GREGORI PAPE - svetac stoji	drugoiskovana vrsta
3. i 4.	<i>Av.</i> * DNS TOMAS REX BOSNE - okrunjeni monogram ST <i>Rv.</i> svetac stoji u mandorli s inicijalima SA - GR	treća i četvrta vrsta kovane istovremeno
	<i>Av.</i> + GOS TOMAS CRA BOSN - okrunjeni monogram ST <i>Rv.</i> svetac stoji u mandorli s inicijalima SA - GR	

Na taj bi način sve Tomaševe dinare, osim Rengjelove prve varijante drugoga tipa, svrstali među dinare na kojima je prikazan Sv. Grgur Papa, pa i one dinare koji imaju samo inicijale SA - GR. Prvo je Tomaš kovao dinare s grbom u obliku štita s kacigom i krunom, dakle u vrijeme kovanja njegovih groševa s istim aversnim prikazom, i to bi bila naša 1. vrsta. Nakon što je prestao kovati groševe Tomaš nastavlja kovati dinare na kojima je ista, stara, aversna slika i Sv. Grgur Papa na reversu (naša 2. vrsta). Na kraju mijenja aversnu sliku, uvodeći okrunjeni monogram ST, a na revers dolazi Sv. Grgur Papa u mandorli s inicijalima SA - GR (naša 3. vrsta s latinskim jezikom u legendi). Istovremeno s 3. vrstom uvodi novu, ikonografski joj istovjetnu vrstu, samo je na njoj aversna legenda na hrvatskom jeziku (naša 4. vrsta).

Ne možemo utvrditi niti približno točno vrijeme kovanja svih vrsta Tomaševih dinara, osim što s većom sigurnošću možemo tvrditi da je 1. vrsta kovana do nekog trenutka od 1445. do 1455. godine, a 3. i 4. vrsta u nekoliko zadnjih godina Tomaševe vladavine, i to vjerojatno od 1455. do smrti 1461. godine.

Pregled vrsta i varijanti dinara kralja Stjepana Tomaša dan je u tablici:

PREGLED VRSTA I VARIJANTI DINARA KRALJA STJEPANA TOMAŠA				
Shema Av. i Rv.; znaci i sigle	Tekst legende	Vrsta (tip) / var. prema:		
		I. R.	A. S.	
Av. Rv. 	Av. † GOS TOMAŠ ORA BOSN	B. I. /1.	B. IV.	
Av. Rv. 	Av. † GOS TOMAŠ ORA BOSN		B. IVa.	Križ na Av.
Av. Rv. 	Av. * DNS TOMAŠ REX BOSN	B. I. /2.	B. III.	
Av. Rv. 	Av. † DS S TOMAŠ REX BOSN Rv. S GREGORI PAPA	B. II. /1.	B. I.	
Av. Rv. 	Av. DNS TOMAŠ REX BOS Rv. S GREGORI PAPA		B. Ia.	Pastoral s križem
Av. Rv. 	Av. D S TOMAŠ REX BOSN Rv. † S GREGORI PAPA	B. II. /2.	B. II.	
Av. Rv. 	Av. DNS TOMAŠ REX BOSN Rv. † S GREGORI PAPA		B. IIa.	Ljiljani na velu

Slika 13. Tablica: Pregled vrsta i varijanti dinara kralja Stjepana Tomaša (izrađeno prema Corpusu I. Rengjela; klasifikacija prema I. Rengjeo i A. Sulejmanagić)

Numizmatička slika vazalne Despotovine

Treću i četvrtu vrstu, naše posljednje vrste, Tomaševih dinara, odnosno njihove aversse, koristio je jedan srpski despot na svome novcu. Tako su nastali novci ovih tipova:

1. Av. * DNS TOMAS REX BOSNE - okrunjeni monogram ST
Rv. + ΔΕΣΠΟΤΉ * ΓΥΪΟΥΡΓΪ - lav („grifon”) i
2. Av. + GOS TOMAS CRA BOSN - okrunjeni monogram ST
Rv. + ΔΕΣΠΟΤΉ * ΓΥΪΟΥΡΓΪ - lav („grifon”)

Slika 14. Novac Đurđa Brankovića kao vazala kralja Stjepana Tomaša (s aversima Tomaševih dinara naših vrsta III. i IV.)

Slika 15. Novac Đurđa Brankovića kao vazala kralja Stjepana Tomaša (s aversom Tomaševa dinara naše III. vrste)

Srpska numizmatika taj novac drži za jubilarno, zajedničko izdanje dva vladara kovano u povodu nekog događaja. M. Jovanović ga 1984. godine⁵⁹ navodi jednom:

⁵⁹ Jovanović, Miroslav, Srpski srednjekovni novac, izdanje autora, Beograd, 1984., str. 16. i slika 141.

„Đurđ i Tomaš Kotromanić”, a 2001. godine⁶⁰ na dva mjesta; prvo kao novac Đurđa Brankovića (vrsta 41.), te potom kao novac Stjepana Tomaša (vrsta 8.). Naziva ga „zajedničkim novcem” i daje napomenu: „Ova retka vrsta spada u tzv. jubilarna izdanja, kao i vrste 39 i 40. Nema podataka povodom kog događaja je kovana, pretpostavlja se povodom sklapanja mira 1451. g. između Đurđa i Tomaša.”

M. Jovanović Tomaševe - Đurđeve novce navodi odmah nakon dva primjerka također „zajedničkoga novca” Janka Hunjadija i Đurđa Brankovića ovih tipova:

1. *Av.* + IOHANES • D • h • W • R • VNGARI - raščetvoreni štit: 1. i 4. vodoravne pruge (burèle - stari ugarski grb), 2. patrijarhalni križ (ugarski grb) i 3. gavran s prstenom u kljunu (Hunjadi);
Rv. • DESPO • • GVRG • - figura Đurđa Brankovića s mačem i carskom jabukom;
2. *Av.* + IOHANES • D • h • W • R • VNGARI – Jankov grb; tj. raščetvoreni štit: 1. i 4. lav drži krunu (Bistrica), 2. i 3. gavran s prstenom u kljunu (Hunjadi);
Rv. • DESPO • • GVRG • - figura Đurđa Brankovića s mačem i carskom jabukom.

Slika 16. Novac Đurđa Brankovića kao vazala Janka Hunjadija

O tom novcu Jovanović 1984. godine kaže samo ovo: „Đurđ i Jan Hunjadi”,⁶¹ a 2001. godine: „Ovaj zajednički novac kovana je kao simboličan znak izmirenja prilikom veridbe 1451. g. (vrsta 39. - naša vrsta 1. - prim. A. S.), i prilikom venčanja 1455. g. (vrsta 40. - naša vrsta 2. - prim. A. S.) Đurđeve unuke, a ćerke Urliha Celjskog, i mlađeg sina, Matije (kasnijeg kralja Ugarske), Jana Hunjadija. Do izmirenja između Đurđa i Hunjadija došlo je na zahtev ugarskog sabora, a osigurano je bračnom zajednicom

⁶⁰ Jovanović, Miroslav, Srpski srednjovekovni novac - drugo prerađeno izdanje, str. 136. – 137. i 159.

⁶¹ Jovanović, Miroslav, Srpski srednjovekovni novac, str. 16. i slika 140.

maloletnih potomaka.”⁶² L. Réthy u opisu konteksta izdavanja toga novca kaže da je Janko Hunjadi „štovao (Đurđa Brankovića) što je vidljivo iz odgovarajuće inskripcije” „..., der Johann Hunyadi gehuldigt hatte, mit der entsprechenden Umschrift zu sehen ist”.⁶³ Janko Hunjadi nosi do 1453. godine titulu *Regni gubernator*, odnosno na novcu: IOHANES D(e) h(UNYAD) W(ice) R(egens) VNGARIE. Te se godine Janko odrekao regentskoga naslova i vlasti, a kralj Ladislav ga je proglasio Bistričkim grofom i generalnim kapetanom Kraljevstva i u grb mu, uz stare gavrane, dodao bistričke lavove. To je upravo onaj raščetvoreni štit koji se nalazi na novcu naše 2. vrste, a kod Jovanovića na novcu pod brojem 40. Jovanović za taj novac tvrdi da je kovan 1455. godine, tj. u vrijeme kad Janko Hunjadi već dvije godine nema regentsku titulu, a kralj Ladislav V. Posthumus te dvije godine već kuje svoj novac.

Slika 17. Grba Janka Hunjadija - 1. i 4. gavran Hunjadijevih, 2. i 3. bistrički lav

⁶² Jovanović, *Miroslav*, Srpski srednjovekovni novac - drugo prerađeno izdanje, str. 136.

⁶³ Réthy, *Ladislav, Probszt, Günther*, *Corpus nummorum Hungariae*, Akademische Druck - und Verlagsanstalt Graz, Graz, 1958., str. 107. - 108. i tabla XXXI.

Događaji u kritičnom razdoblju upućuju na to da je taj novac mogao biti kovan samo u kratkom razdoblju (vjerojatno mjesec – dva dana) 1453. godine, kada se Jankova regentska titula gasila, a grb uspostavljao. Tako pada u vodu i Jovanovićeve argumentacije da je to novac kovan 1455. godine u povodu vjenčanja Jankova sina (budućeg kralja Matije Korvina) i Elizabete (kćeri Ulrika II. Celjskoga, a unuke Đurđa Brankovića). Također ostaje nejasno zašto bi se zaruke i vjenčanje mladoženje od 12 i mlade od 15 godina uopće obilježavali zajedničkim novcem, i to baš s djedom, a ne s ocem. Elizabetin djed Đurađ Branković sigurno nije mogao biti osoba koja može pomiriti Ulrika i Janka, osobito i stoga što je bio prevrtljiv i više puta Janka iznevjerio i s vojskom ga napadao (npr. 1448. godine), te mu ponovo, u nuždi, prilazio. Protiv Janka se sve okrenulo još 1452. godine, kad je tutorstvo nad kraljem djetetom Ladislavom dobio upravo Ulrik, što je iduće godine rezultiralo gubitkom Jankove službe *Regni gubernatora*, koju Ulrik službeno preuzima još pred kraj Jankova života 1456. godine. I brutalno ubojstvo Ulrika Celjskoga od Jankova sina Ladislava Hunjadija početkom studenog 1456. u Beogradu pokazuje da su bili nepomirljivi.

Iz navedenoga je jasno da to nije bio zajednički novac u povodu zaruka i vjenčanja, nego da je to bio novac koji je Đurađ Branković kovao u nekoliko godina, zaključno s 1453. godinom, kao prevrtljivi ugarski vazal, iskazujući lojalnost *Regni gubernatori* Janku temeljem *ius cudendae monetae*.

S druge strane, ne može biti dvojbe o tome da je u kritičnom razdoblju bosanski kralj Stjepan Tomaš držao ugarskoga kralja, pa i Janka Hunjadija, svojim seniorom. Janku je Tomaš i dugovao svoj dolazak na prijestolje, o čemu, pored obveze o plaćanju 3000 dukata godišnje, svjedoči i povelja izdana u Bobovcu 3. lipnja 1444.: „Mi Stjepan Toma, kralj bosanski, javljamo svim, kojih se tiče, da pošto je prijestol ovoga kraljevstva iza smrti slavnoga spomenuća kralja Tvrtka, našega predragoga strica bio izpražnjen, a ja sam po njegovoj odredbi ostao gospodar gradova i krunskih posjeda istoga kraljevstva: to je preblagi gospodin naš Vladislav, kralj ugarsko-poljski, po savjetu, dobroj volji i odredbi moćnoga gospodina Ivana Hunjada, vrhovnoga vojvode svojih vojskâ, mene svečano za kralja bosanskoga namjestio i potvrdio. Želeći se mi za toliku ljubav i sklonost odužiti, obvezujemo se Ivanu Hunjadu, da ćemo vjerno služiti rečenomu kralju i kruni njegovoj, a vojvodu Ivana priznajemo za istinitoga i vjernoga prijatelja, te ćemo ga iskrenim srcem ljubiti i vazda u svih potrebah pomagati.”⁶⁴ I u tom je slučaju Janko Hunjadi djelovao kao protivnik Celjskih. Bivši je bosanski kralj Tvrtko II., 1427. godine, s Hermanom II. Celjskim sklopio ugovor o međusobnom nasljeđivanju ako ne bi imali muških nasljednika, pa je Ulrik II. pretendirao na bosanski tron. U tome su ga spriječila bosanska vlastela i poglavito Janko Hunjadi, igrajući na kartu Stjepana Tomaša. Tomaš je Janku bio vjeran i u unutrašnjim bosanskim pitanjima, poglavito u pitanju iskorjenjivanja Crkve Bosanske.

Takav odnos Janka i Stjepana Tomaša upućuje na to da je bosanski kralj bio Jankov oslonac i u bosanskom okruženju. Vjerojatno vrijeme kovanja treće i četvrte vrste Tomaševih dinara (od 1455. godine) ne omogućuje da se zaključi da se njihov avers mogao naći zajedno s Đurđevim reversom na novcu kovanom 1451. godine, kako tvrdi

⁶⁴ Arkiv za pov. jugosl. II. str. 38 – 39. – dano prema: Klaić, *Vjekoslav*, Povijest Bosne (fototip izdanja iz 1882. godine), Svjetlost, Sarajevo, 1990., str. 285.

Jovanović. Prema njegovu izlaganju od 1445. pa najkasnije do 1451. godine Tomaš bi kovao četiri vrste dinara, a od 1451. do 1461. godine ne bi kovao niti jednu vrstu. „Zajednički” novac s Tomaševim aversom četvrte vrste nije mogao biti kovani 1451. godine, nego nekoliko godina kasnije, nakon što je Đurađ Branković kovao novac s Jankovim aversima. Sve te novce, prvo s Jankovim simbolima, a potom s Tomaševim, Đurađ je kovao temeljem *ius cudendae monetae* kao njihov vazal, primarno Jankov vazal, a kao vazalov vazal i Tomašev vazal. Tomaš je svoj seniorat nad Đurđem crpio i na temelju podložnosti srpskoga despota bosanskoj kruni još od vremena Stefana Lazarevića, pa i njegova oca kneza Lazara.

O novcu kovanom temeljem *ius cudendae monetae* Rengjeo kaže: „... Takav je novac morao da bude kovani na istoj valutnoj osnovici kao i kraljevski, na njemu je moralo biti kraljevo ime i grb, a uz to je mogao dotični velikaš da navede na novcu i svoje ime, grb ili kakav drugačiji znak ili siglu. Drugim riječima, takav je novac morao biti jednak kraljevskom, samo je velikašu bila dužnost da metne na njega svoju oznaku kontrole radi.”⁶⁵ Prema Truhelki⁶⁶ ugarski je kralj priznao i garantirao kraljevini Slavoniji pravo kovanja novca. To nije bilo osobno banovo pravo, nego pravo kraljeva zastupnika. To regalno pravo kralj je ustupao svome vazalu. Uzurpacije toga prava bilo je, naravno, diljem Europe, pa i u Hrvatskoj i Ugarskoj, ali tu se radilo o „autonomnom namirivanju novčanih potreba”, što s *ius cudendae monetae* nema nikakve veze, pa čak i kad se ono naknadno stekne.

Srpska numizmatička znanost pojam prava na kovanje novca tumači pogrešno i drži da se ono stječe prisvajanjem. Tako su, prema srpskoj numizmatičkoj, srpski *oblasni gospodari* nakon rasapa nemanjičke države imali to pravo, valjda samim time što se poneki rudnik srebra našao u njihovim rukama.⁶⁷ Obilježje hijerarhijskih odnosa bizantskoga srednjovjekovlja toliko je specifično da je gotovo neusporedivo sa zapadnim hijerarhijskim odnosima, ali jedno je sigurno: odnosi bizantskoga srednjovjekovlja nisu u 15. stoljeću vrijedili na ugarskom području, kamo je pripadala srpska despotovina. Tako ni *ius cudendae monetae*, kako ga definira Jovanović, ondje i onda nije mogao biti primijenjen, nego je to pravo ugarski vladar ustupio svome vazalu Đurđu Brankoviću. Iako tzv. komemorativni novac postoji još u starom vijeku, srpska ga numizmatika vidi i tamo gdje ga nije moglo biti. Kada bi srednjovjekovni politički brakovi bili obilježavani prigodnim, i uz to još i zajedničkim novčanim izdanjima, europska bi medievalna numizmatika bila nekoliko puta bogatija materijalom nego što danas jest. Ali eto, srednjovjekovni su Srbi počeli takvu praksu još od 1202. – 1214. godine neobjašnjivom imitacijom mletačkoga matapana s natpisom STEFAN - S STEFAN / DUX (koju unatoč neobičnoj vojvodskoj tituli pokušavaju nazvati prvim srpskim srednjovje-

⁶⁵ Rengjeo, Ivan, Novci grofa Nikole Zrinskog, *Napredak kalendar za 1931. godinu*, Hrvatsko kulturno društvo „Napredak”, Sarajevo, 1930., str. 52. Tu Rengjeo navodi i slučaj kad je njemački car i kralj Fridrik III. dao Stjepanu Frankopanu pravo kovanja novca poveljom čiji tekst ilustrira ovo staro pravo i koji u transkripciji na staronjemački donosi Mirnik u: *Mirnik, Ivan*, Pravo hrvatskoga plemstva na vađenje rudače, kovanje novca, *Povijesni prilozi, br. 31.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006., str. 107. - 108.

⁶⁶ Truhelka, Ćiro, Slavonki banovci (Prinos hrvatskoj numizmatičkoj), *Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH, 1897./I.*, Sarajevo, 1897., str. 4. i 5.

⁶⁷ Jovanović, Miroslav, Pravo na kovanje novca - Novac Vuka Lazarevića -, *Numizmatičar, br. 13.*, Narodni muzej - Beograd i Srpsko numizmatičko društvo, Beograd, 1990., str. 68. - 70.

kovnim novcem velikoga župana Stefana, a kasnije kralja Stefana Prvovjenčanoga),⁶⁸ i nastavili je primjenjivati sve do kraja vladavine Đurđa Brankovića. Za novac Đurđa Brankovića takva je argumentacija u najmanju ruku neozbiljna. Mire se dvije obitelji (Celjski i Hunjadi), a „zajednički” novac izdaju Brankovići i Hunjadi. Janko je u zavadi s nevjestinim ocem, a novac izdaje s njezinim djedom. Pa kako se pomiriti s Ulrikom Celjskim kad on uopće ne sudjeluje u tom pothvatu? S kim se mlada trebala zaručiti; sa starijim Jankovim sinom Ladislavom ili s mlađim Matijašem? Srpski povjesničari i numizmatičari barataju sa zarukama za oba brata. S tako riješenim pitanjem zaručnika, a time i vremena zaruka, odlučno su riješili i pitanje prvoga „zajedničkog” novca Janka i Đurđa. Tada prelaze na pitanje drugoga „zajedničkog” novca istih aktera i rješavaju ga svadbom prethodno zaručenih mladenaca uz ključni argument: „Podaci nisu precizni da li je bolešljiva Jelisaveta dočekala 1453. godinu kada je bilo predviđeno venčanje, odnosno 1455. kada je po nekim dokumentima i obavljeno.”⁶⁹ Iznose pretpostavku da je novac kovan u mađarskim kovnicama, pri čemu je despot dobio prednost: „Na vrstama (sl. 6 - 7) despot je dat likom, a gubernator grbom, i na taj način data je prednost Đurđu.”⁷⁰ Tako su srpski despoti u Ugarskoj uživali toliki ugled da su im vladari *Orbus Christianusa* davali prednost nad samima sobom. M. Jovanović ipak po malo dvoji o tome, ali S. Stojaković potpuno je uvjeren: radi se o „zajedničkom spomen - novcu” kovanom „najverovatnije u Hunjadijevoj kovnici Bestercebanja (Banska Bistrica - prim. A. S.) u severnoj Ugarskoj”.⁷¹ Nakon tako „čvrstih” argumenta nije teško postupkom analogije riješiti pitanje i drugoga Đurđeva „zajedničkog” novca, onoga novca s bosanskim kraljem Stjepanom Tomašem. U tom se slučaju nagađa o godinama kovanja od 1444., 1446. pa do 1451. godine. Razlozi su ili ekonomske naravi ili „u ime pomirenja i ‘doživotne’ ljubavi i prijateljstva.” Iako je prema srpskim povjesničarima i numizmatičarima taj novac kovan u Srebrenici, koja je tada bila u bosanskim rukama, na njemu Stjepan Tomaš ne uživa nikakvu prednost u odnosu na Đurđa. Oba su „dati na istom nivou – grbom”.⁷² Teza o „zajedničkom” novcu bosanskoga kralja i srpskoga despota (kovanom u znak obilježavanja mira sklopljenog među njima) u optjecaju je najkasnije od 1886. godine i M. Valtrovića i do danas je srpska znanost nije preispitala. Navedenim autorima valja još pribrojiti primjerice i I. Vučićevića, koji, osim s Jankom i Stjepanom Tomašem, Đurđev „zajednički” novac nalazi i sa sinom Lazarom.⁷³

Izvan Srbije teza o „zajedničkom” novcu nije imala pobornika. V. Celestin novac s oznakama Stjepana Tomaša i Đurđa Brankovića samo opisuje, ne dajući svoje mišljenje

⁶⁸ *Dušanić, Svetozar St.*, (posmrtno), (*Dušanić, Slobodan*), Jedan groš matapanskog tipa i pitanje početka kovanja srpskog novca u srednjem veku, *Numizmatičar, br. 14.*, Narodni muzej - Beograd i Srpsko numizmatičko društvo, Beograd, 1991., str. 77.

⁶⁹ *Jovanović, Miroslav*, Đurđ - vladar sa najdužim stažom kovanja, *Dinar, br. 24.*, Srpsko numizmatičko društvo, Beograd, 2005., str. 22.

⁷⁰ *Isto*, str. 22.

⁷¹ *Stojaković, Slobodanka*, Zajednički novac Despota Đurđa Brankovića i bosanskog kralja Tomaša Ostojića iz kovnice Srebrenica, *Dinar, br. 14.*, Srpsko numizmatičko društvo, Beograd, 2000., str. 19.

⁷² *Jovanović, Miroslav*, Đurđ - vladar sa najdužim stažom kovanja, str. 22.; *Stojaković, Slobodanka*, Zajednički novac Despota Đurđa Brankovića i bosanskog kralja Tomaša Ostojića iz kovnice Srebrenica, str. 17. - 19.

⁷³ *Vučičević, Ivica*, Kovanje novca u Smederevu, *Dinar, br. 2.*, Srpsko numizmatičko društvo, Beograd, 1996., str. 46. - 47.

o razlogu njegova kovanja.⁷⁴ M. Rešetar drži da su ti vladari međusobno krivotvorili novac, dajući jednom prednost Tomašu kao krivotvoritelju Đurđeva novca, a drugi put Đurđu kao krivotvoritelju Tomaševa novca.⁷⁵ Tri spomenute vrste Đurđevih „zajedničkih” novaca J. Petrović naziva „neodređenim momentom u numizmatici Brankovića”.⁷⁶ Slično Rešetaru, vjerojatno i pod njegovim utjecajem, prvotno je razmišljao I. Rengjeo: „Drži se, da je to Tomašev falzifikat Đurđevih dinara.”⁷⁷ Kasnije je Rengjeo određeniji, zastupajući suprotno stanovište: novce sa Jankovim i Tomaševim simbolima Rengjeo, kao i kasni Rešetar, drži hibridnim, a kovao ih je Đurađ u svojoj kovnici.⁷⁸

Put od takva Rengjelova mišljenja (hibridni novac koji kuje Đurađ u svojoj kovnici svojevrijedno koristeći kalupe s motivima novca druga dva vladara) do zaključka da je to novac vazala, kovan s odobrenjima njegovih seniora, i to temeljem *ius cudendae monetae*, nije dug i logičan je imaju li se u vidu neki povijesni te svi heraldički i sfragistički izvori koji nas upućuju upravo tim pravcem.

Izvori ilustracija:

Slike 1., 3. – *Dimitrijević, Sergije*, Nova serija novih vrsta srpskog srednjovekovnog novca V, *Starinar XX*; *Acović, Dragomir M.*, *Heraldika i Srbi*

Slike 2., 3. – *Rengjeo, Ivan*, *Novci bosanskih banova i kraljeva*

Slike 4., 13. (tablica) – *Sulejmanagić, Amer*

Slika 5. – *Neubecker, Ottfried*, *Großes Wappen - Bilder Lexikon Der bürgerlichen Geschlechter Deutschlands, Österreichs und der Schweiz*

Slika 6. – *Anđelić, Pavao*, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*

Slika 7. – *Vego, Marko*, *Nadgrobnici porodice Sankovića u selu Biskupu kod Konjica (Nastavak)*

Slike 8. i 9. – *Acović, Dragomir M.*, *Heraldika i Srbi*; *Čremošnik, Gregor*, *Studije za srednjovjekovnu diplomatiku i sigilografiju Južnih Slavena*

Slika 10. – *Palameta, Miroslav*, *Srednjovjekovni gotički pečati u Bosni i Humu*

Slika 11. – *von Richental, Ulrich*, *Das Concilium so zu Constanz gehalten ist worden; Solis, Virgil, Wappenbüchlein*

Slika 12. – *Acović, Dragomir M.*, *Heraldika i Srbi*

Slike 14. i 16. – *Acović, Dragomir M.*, *Heraldika i Srbi*; *Jovanović, Miroslav*, *Srpski srednjovekovni novac*; *Jovanović, Miroslav*, *Srpski srednjovekovni novac - drugo prerađeno izdanje*

⁷⁴ *Celestin, Vjekoslav*, *Opis nekih bosanskih novaca, Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH, 1898./1.*, Sarajevo, 1898., str. 112.

⁷⁵ *Rešetar, Milan*, *Stari bosanski novci, Bosanska vila, br. 5.*, Sarajevo, 1913., str. 74.; *Rešetar, Milan*, *Novci krivotvoreni od bosanskih vladara, Kalendar, Prosvjeta, Sarajevo, 1925.*, str. 82. - 83.

⁷⁶ *Petrović, Jozo*, *Novac despota Stefana Lazarevića, Narodna starina, br. 11.*, Zagreb, 1924., str. 330.

⁷⁷ *Rengjeo, Ivan*, *Naši stari novci, Hrvatska tiskara d. d.*, Sarajevo, 1926., str. 8.

⁷⁸ „Poznat je još jedan srebrni dinar, koji se iztiče svojim hibridnim značenjem, naime s jedne strane je kovan kao novac despota Đurđa Brankovića a s druge kao avers dinara Tomaševa (II. vrsta s lat. nadp.). Poznato je, da je Đurađ Branković kovao jedan hibridni novac mećući na njegovo naličje avers dinara Ivana Hunjadija. Stoga se pri opredjeljivanju ovoga dinara mora biti na oprezu. Kako dosada nije ništa poznato, da se je Tomaševa kovnica bavila krivotvorenjem novca, s pravom se može uzeti, da je taj hibridni novac djelo Brankovićeve kovnice (Ljubić, *Opis, tabla XVII. br. 11. i XIII. br. 27.*)” – *Rengjeo, Ivan*, *Novci bosanskih banova i kraljeva*, str. 266.

Slika 15. – Internet aukcija ebay.de (broj 310531289507 završena 16. XII. 2012.): <http://www.ebay.de/itm/ws/eBayISAPI.dll?ViewItem&item=310531289507&ssPageName=ADME:L:OC:GB:3160>

Slika 17. – http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Iancu_de_Hunedoara_coat_of_arms.jpg

Izvori:

Anđelić, Pavao, Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo, 1970.

Chronica Ragusina Junii Restii Junii Resti (ab origine usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451-1484). ur. Natko Nodilo, JAZU, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 25, Zagreb, 1893.

Čremošnik, Gregor; Studije za srednjovjekovnu diplomatiku i sigilografiju Južnih Slavena, ANU-BiH, Sarajevo, 1976.

Miklosich, Fr., Monumeta serbica, Viennae, 1858.

Orbin, Mavro, Kraljevstvo Slovena, Srpska književna zadruga, Beograd, 1968.

Rengjeo, Ivan, Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien, Akademische Druck – u. Verlagsanstalt, Graz, 1959.

Réthy, Ladislaus, Probszt, Günther, Corpus nummorum Hungariae, Akademische Druck - und Verlagsanstalt Graz, Graz, 1958.

von Richental, Ulrich, Das Concilium so zu Constanz gehalten ist worden, 1483.

Solis, Virgil, Wappenbüchlein, Nurnberg, 1555.

Literatura:

Acović, Dragomir M., Heraldika i Srbi, Zavod za udžbenike, Beograd, 2008.

Anđelić, Pavao, Neka pitanja bosanske heraldike, *GZM BiH Arheologija n. s., sv. XIX*, Sarajevo, 1964.

Anđelić, Pavao, Sivrić, Marijan, Anđelić, Tomislav, Srednjovjekovne humske župe, ZIRAL, Mostar, 1999.

Celestin, Vjekoslav, Opis nekih bosanskih novaca, *Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH, 1898./1.*, Sarajevo, 1898.

Ćirković, Sima, Komentari i izvori Mavra Orbina u: *Orbin, Mavro*, Kraljevstvo Slovena, Srpska književna zadruga, Beograd, 1968.

Dimitrijević, Sergije, Nova serija novih vrsta srpskog srednjovekovnog novca, V., *Starinar, XX/1969*, Arheološki institut, Beograd, 1970.

Dimitrijević, Sergije (posmrtno), Katalog zbirke srpskog srednjovekovnog novca, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 2001.

Dobrinić, Julijan, Novci dalmatinskih i sjevernoalbanskih gradova u srednjem vijeku I. dio, Numizmatički studio Dobrinić & Dobrinić d.o.o., Rijeka, 2002.

Dušanić, Svetozar St., (posmrtno), (Dušanić, Slobodan), Jedan groš matapanskog tipa i pitanje početka kovanja srpskog novca u srednjem veku, *Numizmatičar, br. 14.*, Narodni muzej - Beograd i Srpsko numizmatičko društvo, Beograd, 1991.

- Džaja, Srećko M.*, Bosansko srednjovjekovlje kroz prizmu bosanske krune, grba i biskupije, *Jukić, br. 15.*, Zbor franjevačkih bogoslova „Jukić”, Sarajevo, 1985.
- Ivanišević, dr Vujadin*, Novčarstvo srednjovekovne Srbije, Stubovi kulture, Beograd, 2001.
- Jireček, Konstantin*, Istorija Srba - prva knjiga, Naučna knjiga, Beograd, 1952.
- Jovanović, Miroslav*, Srpski srednjovekovni novac, izdanje autora, Beograd, 1984.
- Jovanović, Miroslav*, Pravo na kovanje novca - Novac Vuka Lazarevića -, *Numizmatičar, br. 13.*, Narodni muzej - Beograd i Srpsko numizmatičko društvo, Beograd, 1990.
- Jovanović, Miroslav*, Srpski srednjovekovni novac - drugo prerađeno izdanje, Linea Art, Beograd, 2001.
- Jovanović, Miroslav*, Đurđ - vladar sa najdužim stažom kovanja, *Dinar, br. 24.*, Srpsko numizmatičko društvo, Beograd, 2005.
- Klaić, Vjekoslav*, Povijest Bosne (fototip izdanja iz 1882. godine), Svjetlost, Sarajevo, 1990.
- Kovačević, Ljuba*, Dva nepoznata bosanska novca, *Bosanska vila, br. 3. – 6.*, Sarajevo, 1910.
- Mirnik, Ivan*, Pravo hrvatskoga plemstva na vađenje rudače, kovanje novca, *Povijesni prilozi, br. 31.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006.
- Mrđević, Zlatko V.*, Simboli srpske državnosti, izdanje autora, Kragujevac, 1994.
- Mrđenović, Dušan, Palavestra, Aleksandar, Spasić, Dušan*, Rodoslovne tablice i grbovi srpskih dinastija i vlastele, Nova knjiga, Beograd, 1987.
- Neubecker, Ottfried*, Großes Wappen - Bilder Lexikon Der bürgerlichen Geschlechter Deutschlands, Österreichs und der Schweiz, Battenberg Verlag in der H. Gietl Verlag & Publikationsservice GmbH, Regenstauf, 2009.
- Nilević, Boris*, O srednjovjekovnom bosanskom dinaru, *Historijska traganja, br. 5.*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2010.
- Palameta, Miroslav*, Srednjovjekovni gotički pečati u Bosni i Humu, *Motrišta, br. 28.*, Matica hrvatska, Mostar, 2003.
- Petrović, Jozo*, Novac despota Stefana Lazarevića, *Narodna starina, br. 11.*, Zagreb, 1924.
- Rengjeo, Ivan*, Naši stari novci, Hrvatska tiskara d. d., Sarajevo, 1926.
- Rengjeo, Ivan*, Novci grofa Nikole Zrinskog., *Napredak kalendar za 1931. godinu*, Hrvatsko kulturno društvo “Napredak”, Sarajevo, 1930.
- Rengjeo, Ivan*, Novci bosanskih banova i kraljeva, *Glasnik Hrvatskog državnog muzeja u Sarajevu (GZM), LV – 1943.*, Sarajevo, 1944.
- Rešetar, Milan*, Stari bosanski novci, *Bosanska vila, br. 5.*, Sarajevo, 1913.
- Rešetar, Milan*, Novci krivotvoreni od bosanskih vladara, *Kalendar, Prosvjeta*, Sarajevo, 1925.
- von Sacken, Eduard*, Katechismus der Heraldik, dritte Auflage, Verlag von J. J. Weber, Leipzig, 1880.
- Slater, Stephen*, The Illustrated Book of Heraldry, Hermes House, London, 2006.
- Smajlagić, Robert*, Doprinosi proučavanju novca Kraljevine Bosne kovanoga za njezina posljednja tri kralja, *Numizmatičke vijesti, br. 59.*, Zagreb, 2006.
- Stojaković, Slobodanka*, Gospodin Despot Stefan Lazarević (1389 - 1427) - prvi nosilac ordena viteškog reda Zmaja prvog stepena -, *Dinar, br. 5.*, Srpsko numizmatičko društvo, Beograd, 1997.
- Stojaković, Slobodanka*, Jedna raritetna vrsta predespotskog kovanja Đurđa Brankovića (1427 - 1456), *Dinar, br. 9.*, Srpsko numizmatičko društvo, Beograd, 1998.

Stojaković, Slobodanka, Zajednički novac Despota Đurđa Brankovića i bosanskog kralja Tomaša Ostojića iz kovnice Srebrenica, *Dinar*, br. 14., Srpsko numizmatičko društvo, Beograd, 2000.

Sulejmanagić, Amer, Srednjovjekovni bosanski novac srednjeg i kasnog razdoblja - vrijeme kraljevstva, *Numizmatičke vijesti*, br. 63., Zagreb, 2010.

Šunjić, Marko, Bosna i Venecija, (odnosi u XIV. i XV. st.), HKD Napredak, Sarajevo, 1996.

Truhelka, Ćiro, Slavonski banovci (Prinos hrvatskoj numismatici), *Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH*, 1897./I., Sarajevo, 1897.

Truhelka, Ćiro, Državno i sudbeno ustrojstvo Bosne u doba prije Turaka., *Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH*, XIII., Sarajevo, 1901.

Vego, Marko, Nadgrobni spomenici porodice Sankovića u selu Biskupu kod Konjica, *Glasnik Zemaljskog muzeja – Arheologija - n. s., sv. X.*, Sarajevo, 1955.

Vego, Marko, Nadgrobni spomenici porodice Sankovića u selu Biskupu kod Konjica (Nastavak), *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu - Arheologija - n. s., sv. XII.*, Sarajevo, 1957.

Vučičević, Ivica, Kovanje novca u Smederevu, *Dinar*, br. 2., Srpsko numizmatičko društvo, Beograd, 1996.

Internet:

Ćošković, Pejo, (2002.), Hrvatski biografski leksikon © LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD MIROSLAV KRLEŽA 2009. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=89> (30. III. 2011.)

<http://www.ebay.de/itm/ws/eBayISAPI.dll?ViewItem&item=310531289507&ssPageName=ADME:L:OC:GB:3160> (18. XII. 2012.)

http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Iancu_de_Hunedoara_coat_of_arms.jpg (07. VII. 2012.)

SUMMARY

COINS MINTED BY VASSALS OF BOSNIAN RULERS

The author examines two instances of coins minted by vassals of Bosnian rulers. He shows that there were different legal practices in striking coins: usurpations of the king's right and *ius cudendae monetae* granted by the senior.

In the first part he examines a coin that has been known for a long time, which he attributes to Duke Radič Sanković, who usurped the king's right to strike coins in the time after King Tvrtko I. There is important similarity between this coin and one of Tvrtko's banal coins. The author argues that the die for that Tvrtko coin was redesigned to obtain the die for the Duke Radič coin, which holds a helmet with a "triangular" crest as one of the heraldic symbols of that family. The author then makes a sgraffito and heraldry survey of the Sanković clan and addresses the issue of their entire arms, which consist of a red shield with 14 gold squares and a helmet with a "triangular" crest.

The second part of the article is about a type of coin minted by Đurađ Branković. The author argues that this coin was minted on the grounds of *ius cudendae monetae*, granted to this Despot of Serbia was by his senior, King Stjepan Tomaš Ostojić of Bo-